

Maselis P.
5924 S. Troy St.
Chicago, Ill. 60629
146

ŠVIESA

NO. 3 LIEPA – RUGPJŪTIS – RUGSEJIS, 1977

Ilustracija A. Gudaičio-Guzevičiaus romanui „Kalvio Ignoto teisybė“.
Kaizerinė okupacija.

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Redaktorius Antanas Bimba

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

NO. 3

Liepa—Rugpjūtis—Rugsėjis [July—August—September] 1977

XXXXIV

TURINYS

Prie Lattimero 1897 m. rugsėjo 10 dieną. B. Aukštaitis	3
Eilėraštis. Alma Karosaitė	5
Žibut. Eilėraštis. J. Subata.	5
Žiaurus Valiukų šeimos nužudymas. A. Gučiūnietis.	6
Galbūt. Eilėraštis. V. Ž., ...	7
Gyvenimas—kova. Pranas Vaitkūnas.	9
Keistas paukštis. Eilėraštis. Eduardas Mieželaitis.	9
Nenco daina. Eilėraštis. Robertas Keturakis.	9
Tarybų Lietuvos išradėjai. Juozas Čepelė.	10
Eilėraštis. Vilija Šulcaitė.	11
Pirmoji Marijampolės mokykla. V. Gulmanas.	12
Rugpjūčio pabaigos šviesa. Eilėraštis. Antanas Drilinga.	13
Organizuotos antireliginės veiklos gimimas. Karolis Valašinas.	15
Kad giedočiau tave. Eilėraštis. Justinas Marcinkevičius.	17
Sveikatos miestelis.	18
Susitikimai su didžiuoju Anykštėnu. Henrikas Vencevičius.	19
Muziejaus trečioji. A. Poškus.	22
Išpūdžių reikšmė kūriniui. A. Liepsnonis.	23
Tarybų Lietuvos liaudies menininkų nauji laimėjimai. A. Gučiūnietis.	25
Prisiminimai iš karo audrų. J. Požėra.	26
Upė ir krantai. Eilėraštis. J. Serbenta.	28
Penkmečiai. Eilėraštis. Antanas Jonynas.	29
Feliksio Dzeržinskio revoliucinė veikla Kaune. Vandalinas Junevičius.	30
Salta diena. Eilėraštis. Henrikas Cigriejus.	31
LLD reikalai. Ieva Mizarienė.	32

IŠ AMERIKOS DARBININKŲ KOVŲ ISTORIJS

PRIE LATTIMERO 1897 M. RUGSĖJO 10 DIENĄ

B. AUKŠTAITIS

JAV angliakasių istorija XIX amž. kupina didvyriškų ir kruvinių kovų už savo teises ir žmogišką gyvenimą. Kasyklų darbininkai, ypač nekvalifikuoti, kentė žiaurų išnaudojimą, skurdą ir pažeminimą. Jų krauju įmirkę anglies kasyklų požemiai, nušlakstytos streikų ir demonstracijų vietos. Pagal JAV valdžios įstaigų statistiką per 1870-1899 m. "mainose" žuvo daugiau kaip 9 tūkstančiai žmonių (9,394) ir daugiau kaip 25 tūkstančiai (25,035) sužaloti. Tai buvo daugiausia vadinami "foreigneriai" (italai, vengrai, lenkai, slovakai, ukrainiečiai, lietuviai ir kt.).

Angliakasiai nesitaikstė su skriaudžiamų, išnaudojamų ir beteisių žmonių likimu, o kilo į kovą, grūmėsi už šviesesnę ateitį. Vien per 1849-1897 metus akmens anglies kasyklose įvyko daugiau kaip 50 streikų. Jų tarpe ypač išgarsėjęs Pensilvanijos akmens anglies kasyklų "ilgasis streikas" 1875-1877 m. ir tragiška "Molly Maguires" byla (žr. apie tai A. Bimbos studija "Molly Maguires").

Ne vieną garbingą kovą ir aukų puslapį į Amerikos angliakasių istoriją įrašė lietuviai. Tūkstančiai jų dirbo Pensilvanijos, Illinois ir kitų valstijų kasyklose. Jie, kaip ir kiti "foreigneriai," buvo ypač skriaudžiami ir niekinami. Nelaimės kasyklose buvo kone kasdieninis jų gyvenimo įvykis. Jau 1872 m. Shenandoah, Pa. apylinkės kasyklose žuvo pirmasis lietuvis—Motiejus Karalius. Tolydžio žmonių ar sužalotų "mainose" lietuvių skaičius augo. Antai, jau minėto Shenandoah miesto kapinėse iš 1893 metais palaidotų 38 lietuvių, 22 buvo užmušti kasyklose. ("Garsas," 1894, Nr. 4) To paties Shenandoah apylinkės kasyklose 1897 m. žuvo 41 lietuvis angliakasys.

Savo krauju Amerikos lietuviai-angliakasiai mokėjo ne tik už kasyklų savininkų ir kompanijų gobšumą. Jie dėjo savo gyvybes ir sveikatą streikų kovoje. Kartu su klasės draugais, lietuviai angliakasiai krito nuo kapitalistų samdinių kulkos. Bet jie nepalūžo grumdami už Amerikos darbininkų klasės interesus.

Tokius didvyriškos ir tragiškos istorijos momentus atgaivina Lattimero įvykiai, nuo kurių šiemet sukanka 80 metų.

1. Šūviai—į streikuojančius

Kovingais ir ištvermingais angliakasiais lietuviai pagarsėjo jau per 1894 metų streikus vadinamos minkštosios anglies kasyklose Spring Walley, Illinois. Drauge su kitų tautų ateiviais—angliakasiais jie ne kartą pasirodė streikų iniciatoriais ir aktyviais dalyviais. Taip buvo ir 1897 metų rugpjūtyje, kai sustreikavo Pensilvanijos kasyklų darbininkai, jų tarpe Hazletono apygardos angliakasiai.

Didžiumą streikuojančių sudarė lenkai, slovakai, ukrainiečiai ir lietuviai. Kruvinai uždirbtus skatikus iš jų gvelbė kasyklų savininkų įsteigtos krautuvės, kurios atvirai apiplėšinėjo angliakasiais. Jie buvo priversti ten viską pirkti gan aukštesnėmis kainomis. "Foreigneriai" dažniausiai dirbo sunkiausius, menkai apmokamus, pavojingus gyvybei ir sveikatai darbus kasyklų požemiuose. Jie neretai gyveno vadinamose "šantėse"—savininkų ir bendrovių įrengtose pašiūrėse. Anglosaksai ir šiaip senieji ateiviai-piliečiai visaip žemino ir niekino "svetimžemius."

Neapsikęsdami tokio gyvenimo ir ieškodami teisybės, angliakasiai sustreikavo. Jie norėjo savo pusėn patraukti ir kitų vietų darbininkus. 1897 metų rugsėjo 10 d. keli šimtai (vienur minima 500, kitur 250) streikininkų ėjo į Lattimero kaimelį netoli Hazletono pakviesti ten dirbančius angliakasiais į streiką. Pakeliui juos persekiojo Luzerne šerifas James Martin su dideliu ginkluotų vyrų būriu. Pagaliau į beginklius, ramius demonstrantus pasipylė šūviai. Šaudė ir į bėgančius, besigelbstančius žmones. Nuo samdinių kulkos žuvo daugiau kaip 20 angliakasių ir apie 50 buvo sužeista. Krito ir penki lietuviai: Antanas Grikis, palikęs žmoną ir du vaikus; Jonas Tarnavičius—žmoną su trim vaikais; Pranas Keidelis, Jokūbas Tamošiūnas ir Rapolas Rakevičius. Keturi lietuviai—Kazys

Dulys, Adomas Lapinskas, Andrius Iešmantas ir Jonas Pečiukonis—buvo sužeisti. Taip kasyklų savininkai, pasamdę žudikus, atkeršijo darbininkams už jų pasiryžimą išsikovoti geresnes darbo ir gyvenimo sąlygas.

2. Iš pralieto kraujo išaugo vienybė

Žiaurus ir kruvinas susidorojimas su angliakasiais prie Lattimero sukrėtė visą Pensilvaniją ir pasklido toli už jos ribų. Sušaudytųjų tėvynainiai—lenkai, slovakai, ukrainiečiai, lietuviai,—taip pat dori amerikiečiai-piliečiai bendruose mitinguose ir susirinkimuose griežčiausiai smerkė nekaltų, beginklių žmonių žudynes. Jie reikalavo patraukti nusikaltėlius į teismą. Buvo steigiami bendri komitetai rinkti aukas žuvusių ir nukentėjusių angliakasių šeimoms. Per Pensilvanijos ir kitas valstijas nuvilnijo protestų ir pasipiktinimo banga. Vietos valdžios ir kasyklų bendrovių nusikaltimas ir angliakasių tragedija vienijo įvairių tautų ateivius, tvirtino jų žmogiškąjį solidarumą.

Ant pralieto kraujo augo ir klasinis darbininkų susipratimas. Praslinkus septynioms dienoms po Lattimero tragedijos, 1897 m. rugsėjo 17 d. prasidėjo didžiulis angliakasių streikas, trukęs 40 dienų ir pasibaigęs laimėjimu: buvo iškovota aštuonių valandų darbo diena ir kai kurie kiti palengvinimai.

Sudėtos aukos ir skaudus patyrimas parodė angliakasiams vienybės ir susitelkimo būtinumą. Po Lattimero įvykių įvairių tautų angliakasiai—ateiviai, pradėjo energingiau jungtis į unijas, stoti į Jungtinę angliakasių sąjungą (The United Mine Workers of America). 1898 metais, kaip nurodo A. Milukas, visi vietiniai, dirbę Kietųjų anglių kasyklose, įsirašė į Jungtinę angliakasių sąjungą. Tą patį padarė tų vietų angliakasiai-slovakai, ukrainiečiai, lenkai, italai ("Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje," p. 173).

Bet jau ir iki to laiko vietiniai angliakasiai būrėsi į darbo unijas, ypač nuo 1894 m. Svarbu ir įdomu pažymėti, kad dar 1886 m. Plymouth, Pa. buvo lietuviškai paruošta "Suvienytų mainierių ir darbininkų draugystės" konstitucija ir įstatai.

3. Angliakasių žudikai buvo išteisinti

Amerikos darbo žmonių reikalavimai bausti Lattimero žudynių kaltininkus, privertė vietos valdžios organus imtis bylos. Kelis mėnesius vilkinta, pagaliau 1898 m. vasario 1 d. Wilkes Barre, Pa. prasidėjo šerifo J. Martino ir kelių dešimčių jo bendrininkų teismo byla. Ji buvo

visaip tęsiama, užtruko daugiau kaip mėnesį ir baigėsi . . . žudikų išteisinimu.

"Visa byla—rašė "Tėvynės" laikraštis 1898 m. kovo mėn. numeryje,—buvo tikta forma . . . Nusprendimas buvo žinomas teisėjui, šerifui ir Pardee kompanijai . . . Sunku ant svieto rasti teisybę . . ." Šerifui ir jo bendrams ginti kasyklų savininkai pasamdė septynis advokatus, ėmėsi visokių machinacijų jiems išteisinti. Kaip nurodė laikraštis "Garsas Amerikos Lietuvių" (1898, Nr. 5) šerifas Martinas ir jo bendrininkai turėjo "už savo pečių turtingas angliakasyklų kompanijas." Jos ir neleido nubauti pasamdytų ir jų interesus gynusių žudikų.

Amerikiečių spaudos leidiniai, išskyrus vieną kitą, taip pat visaip teisingai šerifą, kalte suversdami ant streikavusių "svetimžemių," šmeiždami juos, skleisdami įvairius piktus prasimanymus. Lietuviškų ir anglišku laikraščiu medžiagą apie Lattimero skerdynes ir bylą surinko ir paskelbė A. Milukas (žr. "Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje, 1938 m.).

Teismo nuosprendis, išteisinęs angliakasių žudikus, parodė kieno pusėje yra buržuazinis teismas ir kieno teisės jis gina.

Pasityčiojimas iš žuvusiųjų buvo šerifo Martino tolesnė karjera. Praslinkus porai metų po Lattimero, "Šerifas J. Martin, judošius ir skerdikas Lattimero,—rašė Pittsburgo lietuviškos socialistų kuopos laikraštis "Ateitis" (1900, Nr. 3) atidarė savo locną kasyklą . . . Teisybė ant svieto, ar ne? Žudikas, užuot gavęs pelną bausmę, tampa kasyklų savininku!

4. Atgarsiai Lietuvoje

Žinios apie Lattimero įvykius netruko pasiekti ir Lietuvą. Jos atėjo per JAV lietuviškus laikraščius, kurie daug ir plačiai apie tai rašė. Bet jau 1897 m. pabaigoje ir Rytprūsiose leidžiami laikraščiai ("Ūkininkas," 1897, Nr. 11, "Tėvynės Sargas," 1897, Nr. 12) palyginti gan smulkiai atpasakojo Lattimero įvykius.

Liečiant šerifo Martino bylą buvo nurodoma, kad, tikriausia, teismas jį išteisins, nes "šita byla ne kas kitas, kaip kova darbininkų ir didžturčių, o didžturčiai turi daugiau pinigų ir geresnius advokatus" ("Tėvynės Sargas," 1898, Nr. 3). Vėlesniame laikraščio numeryje (1898, Nr. 5/6), rašoma, jog byla iš tiesų pasibaigusi "su didžiausia gėda Amerikos teisdarystės, išteisinimu galvažudžių." Tai "paliko (. . .) neišdildomą pėtnę ant Amerikos teisdarystės."

Ir kiek vėliau lietuvių spaudoje ne kartą buvo prisimenama Lattimero tragedija. Antai, Lietuvos socialdemokratų laikraštis "Darbininkų Balsas" (1902, Nr. 4) straipsnyje "streikas" pabrėžė, kad "ne tik Europoj ponai lieja darbininkų kraują, bet tas pats yra ir (. . .) Suvienytose Valstijose." Tam patvirtinti laikraštis nurodė įvykius prie Lattimero ir teismo bylą. "Ponų sudas—rašė "Darbininkų balsas," —visur vienodas, ar tai karališkas ar respublikoniškas."

Tas pats "Darbininkų Balsas" (1902, Nr. 5) rašydamas apie 1902 metų Pensylvanijos angliakasių streikus, primena ir kruviną susidorojimą ties Lattimeru. "Ir Amerikoje nepirmiena užmušimas žmonių dėl streikų. Čia aukso valdžia begalinė. Paperka kariuomenę, sudžias, policiją, laikraščius, rašėjus, ieškok teisybės pinigų neturėdamas!"—pabrėžia laikraštis. Po kiek laiko (1903, Nr. 6) "Darbininkų Balsas" vėl rašo apie tai, kad Amerikoje šaudoma į streikuojančius darbininkus. "Minėtinos yra skerdynės ties Lattimer, kur kelios dešimtys žmonių nušauta; ir pernai (1902 m.) Pensylvanijos per angliakasių streiką taip pat šaudė į darbininkus—nurodė laikraštis. "Amerika (. . .) yra tai kraštas, kur doleris viešpatauja, kur pinigas valdo, karaliauja kapitalas."

Lietuvoje (nuo 1904 m. pabaigos) pradėti

leisti laikraščiai, rašydami apie Amerikos lietuvių gyvenimą, irgi gan dažnai užsimindavo apie Lattimerą. (pvz., "Vilniaus Žinios," 1906, Nr. 20; "Viltis," 1909, Nr. 68, "Lietuvos Žinios," 1914, Nr. 113/114 ir kt.). Jie kėlė Amerikos valdžios ir kasyklų savininkų nusikaltimo nežmoniškumą.

* * *

*

Lattimero įvykiai visiems laikams liko JAV lietuvių atmintyje. Ne kartą jie buvo prisimenami spaudoje ir kitomis progomis. Žuvusiems pagerbti netrukus po tragedijos buvo numatyta pastatyti paminklas, bet neįvykdytas. Tąsyk iš lietuvių surinktos paminklui aukos buvo atiduotos Tėvynės Mylėtojų Draugijos (TMD) reikalams ("Vienybė Lietuvininkų," 1900, Nr. 13) vėliau (1903 m.) Luzernės lietuvių ir lenkų tarpe vėl iškilo sumanymas statyti lattimeriečiams paminklą (žr., "Vienybė Lietuvininkų," 1903, Nr. 14; "Žvaigždė," 1903, Nr. 23).

Lattimero įvykiai paminėti ryšium su jų 40-mečiu (1937 m.). Pasinaudodamas A. Miluko medžiaga plačiai apie juos "Laisvėje" yra rašęs R. Mizara, beje, pats galvojęs sukurti apysaką apie Lattimerą.

Daug ir didvyriškai kovojo JAV angliakasiai už savo ir visos darbininkų klasės interesus. Tų kovų istorijoje nepamirštamas ir Lattimeras.

Alma KAROSAITĖ

*Tai su tavim, paukštelį margas,
Ankstyvos mintys prisikels.
Nors mano žodžiai bus atsargūs
Ir lėtas žingsnis nesibels
Į tylų mažo vaiko miegą,
Kur mainos spalvomis sapnai. —*

*O šiaip, margiems keliams prabėgant
[Gal šitaip žmogui — amžinai?].
Pažadina balsai: "O ką tu
Po sapno veiksi? Kur eini?
Štai tau ir vėl diena — prie metų!
Ar tu džiaugies, kad gyveni?"*

*Džiaugiuos, sakau, paukštelį ryto,
Ir tavo, ir savu balsu,
Ir tom giesmėm, kurios praskrido,
Kai buvo dar visai tamsu.*

*Štai bus diena, ir medžių guotas
Giedrai prieš mudu suspindės.
Ir nuo aušros — nepramiegotos —
Bus lengva lengva ant širdies . . .*

ŽIBUTĖS

Palatoje žibučių puokštė šviečia
Lyg melsvas žiburys,
Gyvent ligonę šaukia kviečia
Jų mielas švytesys.

Jas dieną atnešė sūnus moksleivis,
Kai grįžo iš mokyklos.
Jų mėlį geria akys gaivios —
Atgijęs sielos stiklas . . .

Sūnaus žibutės turi galią keistą —
Lyg vaistas liet jėgų.
Nuo jų ligonės skruostai kaista,
Nuo jų širdy džiugu!

Nėra pasaulyje gėlių gražesnių
Už šias sūnaus skintas!
Nėra vaistažolių niekur stipresnių
Už kovo žibutes!

J. Subata

ŽIAURUS VALIUKŲ ŠEIMOS NUŽUDYMAS

Buržuazinių nacionalistų teroro aukų paminėjimui

A. GUCIŪNIETIS

F. ir O. Valiukai nužudyti 1919-VI-19

Panevėžio advokatas ir vykdomojo komiteto sekretorius Feliksas Valiukas su pažangia žmona Ona Brazdžiūtė-Valiukiene 1919 m. pavasarį laikinai gyveno Rokiškyje, o jų mažametė dukrelė Danutė buvo Panevėžyje pas seserį.

Kai vokiečiai ir baltagvardiečiai lietuviai 1919 m. birželio 1 d. užėmė Rokiškį, tai Valiukai gavę karo komendanto leidimą, norėjo sugrįžti traukiniu į Panevėžį. Tada traukiniai važiuodavo tik tarp Panevėžio ir Panemunėlio stoties. Birželio 17 d. Panemunėlio stotyje Valiukus pamatė jų pažįstamas karo valdininkas Grigaliūnas, kuris tuojuo iškundė ji karininkams: Mikaliūnui, Ragauskui, Čerkesui, Kubiliui, Kregždei ir kitiems. Po trumpo, slapto karininkų pasitarimo F. Valiukas tuojuo buvo suimtas ir perduotas karininko V. Ragauskio žinion.

Jų turėti leidimai važiuoti traukiniu paskelbti netikrais. Skubiai nuvykusi į komendantūrą O. Valiukienė atvežė dar papildomą leidimą kelionei, bet ir tas nepadėjo.

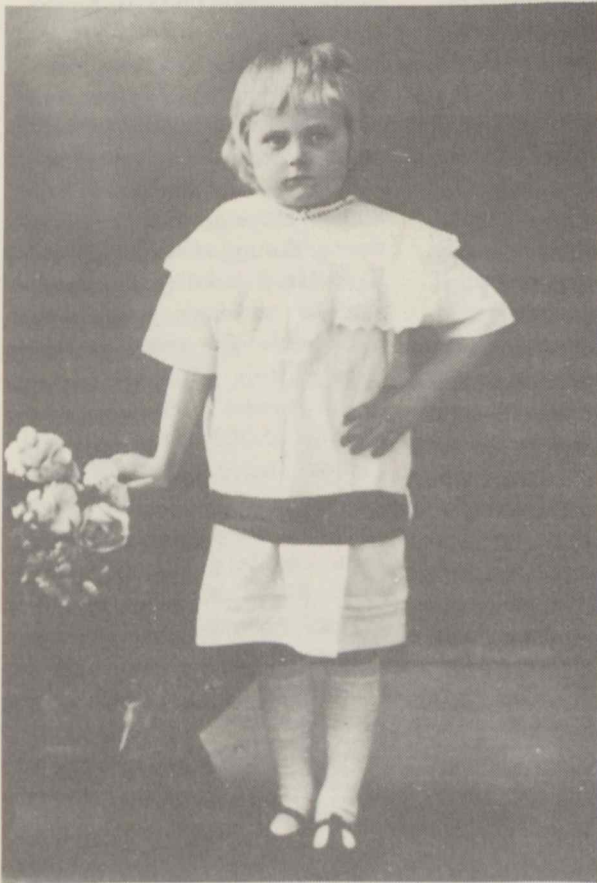
Birželio 18 d. abu Valiukai buvo surakinti

geležiniais retežiais ir uždaryti Panemunėlio dvaro akmeniniame svirne.

Birželio 19 d., pagal vokiečių karininko Puzer Von Miller ir Mikaliūno įsakymą Valiukai buvo išvežti neva į Panevėžio komendantūrą. Priešais Valiukus vežime sėdėjo—kareiviai Narkevičius ir Puodžiūnas, o užpakalyje karininkas V. Ragauskis. Iš paskos važiuojo automobilis su karininkais: Mikoliūnu, Puzer Von Miller (vokiečių karininku), Pužanovskiu (lenku karininku vėliau su Miller pabėgusiu į Lenkiją) ir Kregžde.

Pravažiavę nedidelį (3 km) atstumą nuo Panemunėlio dvaro pasuko šunkeliais į Bajoriškių kaimo kapines, kur karininkai įsakė Valiukams išlipti iš vežimo ir prie kapinių ruošė jiems mirtį. Kareivis Narkevičius buvo nusiųstas į Bajoriškių kaimą atsivesti vyrų duobei iškasti ir lavonams užversti.

Vokiečių karininkas Puzer von Miller, Mikaliūnas ir kiti privertė F. Valiuką kasti sau mirties duobę, kai bekasdamas nualpo, tai žmogžudžiai sušaudė jį, o paskui nužudė ir jo

Nužudytų Valiukų dukrelė Danutė.

žmoną—Oną Valiukienę. Puzer von Miller, Mikoliūnas ir kiti šaudė Valiukus, uždraudė apie tą įvykį pasakoti žmonėms.

Įvykdę baisią žmogžudystę, karininkai nuvažiavo į Panevėžį. Ten girtuokliavo viešbutyje ir juokdamiesi garsiai gyrėsi, kad greitai jie likvidavo advokato Valiuko šeimą. Valiukienės sesuo, dantų gydytoja Emilija Perekšlienė bylą apie Valiukų nužudymą perdavė asmeniškai tuolaikiniam ministeriui pirmininkui M. Šleževičiui.

Buvo sudaryta komisija, atliktas tardymas, dėl akių net paskirtas teismas. Tačiau 1920 m. Rokiškyje įvykęs teismas dėl Valiukų apgalvoto nužudymo išteisino visus kaltinamuosius, nors jų kaltė pilnai buvo įrodyta.

Panevėžio dvarininkai ir buržuaziniai vadeivos socialistą advokatą F. Valiuką laikė savo didžiausiu politiniu priešu ir reikalavo jį nužudyti, o žmogžudžius išteisinti. Buržuazinis teismas jų reikalavimą patenkino. Tardymo komisijos pirmininkas J. Šernas 1919 m. liepos

14 d. laiške Ministrų kabineto pirmininkui M. Šleževičiui siūlė greičiau areštuoti visus komunistus, dirbusius tarybinėse įstaigose, net Vaclovą Bielskį, Vladą Požėlą bei kitus, kairiuosius, o taipgi įtariamus ir sustiprinti terorą. Buržuazinė valdžia tada visai nenorėjo sustabdyti siautusių teroro. Priešingai, labiausiai pasižymėjusius terore apdovanojo dvarų centrais, ordinais; pakėlė į generolus pav., V. Grigaliūną-Glovackį, P. Plechavičių ir kitus.

1921 m. Valiukų palaikai buvo pargabenti į Panevėžį ir palaidoti naujose kapinėse.

Jų laidotuvės virto didele Panevėžio darbo žmonių protesto demonstracija.

Nežiūrint, kad buržuazinė valdžia visaip varžė laidotuves, sumobilizavo daug policijos ir kariuomenės, bet dešimtys tūkstančių panevėžiečių su gražiomis raudonomis gėlėmis atėjo pagerbti Valiukų, jie su dideliu liūdesiu lydėjo jų karstus per visą miestą—nuo geležinkelio stoties iki naujųjų kapinių. Tarp dviejų tėvų karstų stovėjo gailiai verkianti maža mergytė—Valiukų dukrelė Danutė. Lydėjusiųjų darbo žmonių širdyse degė didžiausia neapykanta tiems, kurie 1919 m. budeliškai kruvinomis rankomis, žudė Valiukus bei kitus geriausius lietuvių tautos sūnus ir dukras. Lietuvos darbo žmonės su didele pagarba mini panevėžiečius Valiukus bei visus kitus kovojusius ir žuvusius už Tarybų Lietuvą, už darbo žmonių laisvę ir šviesų rytojų.

GAL BŪT

V. Ž.

Gal būt, užmirščiau pilkapio legendą
Ir pasiklyšč' istorijos ūkuos,
Jei nebylotų nemirtingas aidas,
Širdim prigludes posmuose dainos. -
Tai metraštėlis bočių parašytas
Be aukso plunksnos, be margų raidžių.
Prakeikta. Šventa. - Viskas išsakyta
Be įmantrumo ir be paslapčių. -
Močiutė kraičiui audusi drobėlę,
Dukrelė rūtom pynusi svajas,
Tėvelio triukas ir piemens dudelė
Netyčia dainai suverpė gijas.
Dalia našlaitės - kieme dagilėlis,
Kamaroj girkos ūbavo raudą.
Kai vandrovoti jojo bernužis,
Gegutės gaidos vijosi giria.

Patariame perskaityti

Gyvenimas— kova

Trumpas, bet prasmingas buvo žymas Lietuvos Komunistų partijos veikėjo Karolio Poželos gyvenimas. Jis žuvo pačiame brandume, sulaukęs vos trisdešimties metų. Bebaimio revoliucionieriaus gyvenimas, kova ir mirtis — sektingas pavyzdys ateinančioms kartoms.

Neseniai išėjusi iš spaudos J. Arvasevičiaus knyga „Karolis Požela. Gyvenimo ir veiklos bruožai“ — ilgai lauktas ir labai reikalingas leidinys. Periodinėje spaudoje buvo paskelbta nemaža straipsnių, atsiminimų apie K. Poželos gyvenimą ir revoliucinę veiklą, bet didesnių mokslinių darbų šiuo klausimu ligi šiolei neturėjome. Autorius, remdamasis ankstesniais tyrinėjimais,

mais, archyvine medžiaga, artimųjų ir kovos draugų prisiminimais, pateikė išsamią K. Poželos biografiją.

Didelį darbą J. Arvasevičius nuveikė, tyrinėdamas K. Poželos jaunystės metus, jo marksistinės pasaulėžiūros formavimąsi, pirmuosius revoliucinės kovos žingsnius. Remdamasis artimųjų ir vienmečių prisiminimais, autorius įdomiai aprašo Karolio vaikystę. Knygoje patikslinamos K. Poželos mokymosi Žeimelio pradinėje mokykloje ir įstojimo į Mintaujos gimnaziją datos. Įtikinamai parodytas kuklus, jautrios širdies, bet valingo jaunuolio posūkis revoliucijos keliu.

Nemaža vietos knygoje skirta Karolio Poželos mokymuisi Mintaujos gimnazijoje. Autorius smulkiai aprašo slogią gimnazijos aplinką, kuri buvo būdinga daugeliui carinės Rusijos mokyklų. Tačiau 1905—1907 metų revoliucijos banga pasiekė ir šią mokslo citadelę, įtraukdama į kovos verpetus dalį moksleivių. Reakcija žiauriai susidorėjo su revoliucionieriais; buvo sušaudyti net keturi Mintaujos gimnazistai. Tačiau ir po to gimnazijoje kūrėsi pažangių moksleivių būreliai, plito marksistinė literatūra.

Knygoje labai ryškiai parodytas Karolio kairėjimo procesas, kuriam didelės įtakos turėjo susitikimas su Šiaulių gimnazijos moksleiviu Julium Janoniu 1914 metais. Jaunojo revoliucijos dainiaus įtakoje Karolis Požela kitomis akimis pažvelgia į pasaulį. Dabar jis supranta, kad maža šviesti liaudį, reikia šaukti ją į kovą prieš caro patvaldystę, prieš dvarininkus ir kapitalistus.

Leidinyje plačiai nušviestas

mums mažiau žinomas K. Poželos revoliucinės veiklos laikotarpis Tartu universitete, į kurį jis įstojo 1915 metais. Čia Karolis susitinka su lenininės „Pravdos“ Lietuvoje platintoju bolševiku Kaziu Rimša, aktyviai dalyvauja studentų draugijos veikloje, per K. Rimšą palaiko glaudžius ryšius su vietiniais bolševikais.

1916 metų rudenį Karolis Požela įstoja į bolševikų partiją ir tampa vienu iš aktyviausių RSDDP Tartu organizacijos narių. Po 1917 metų Vasario revoliucijos jis išrenkamas į bolševikų partijos Tartu komitetą, vėliau drauge su K. Rimša, A. Rozovu ir kitais K. Požela buvo išrinktas į Tartu Darbininkų, kareivių ir studentų atstovų tarybą. Čia jis pasireiškė kaip aistringas agitatorius, sumanus partinis vadovas, tvirtas leninietis.

Daugiausia vietos knygoje skiriama K. Poželos revoliucinei veiklai Lietuvoje.

1918 metais, tik grįžęs iš Tartu, Karolis Požela Joniškėlio apylinkėse kuria pogrindines komunistines kuopeles, propaguoja marksizmo leninizmo idėjas samdinių, bežemių ir mažžemių valstiečių tarpe, užmezga ryšius su komunistais pogrindininkais. 1918 metų spalio 1—3 dienomis K. Požela, kaip Joniškėlio apskrities komunistų atstovas, dalyvauja Lietuvos Komunistų partijos pirmajame suvažiavime.

K. Požela telkė revoliucionierių gretas, kuriant Tarybų valdžią Šiauliuose. Jis, kaip Lietuvos Tarybų Centro Vykdomojo Komiteto narys, nemažai prisidėjo formuojant Raudonosios armijos Žemaičių pulką, atremiant baltagvardiečių puolimus.

Pasmaugus Tarybų valdžią Lietuvoje, K. Požela per fronto liniją grįžta į gimtąjį kraštą ir įsijungia į aktyvią revoliucinę veiklą. Revoliucionieriaus neišgąsdino areštai, kalėjimas. Jis tvirtai tikėjo, kad Tarybų valdžia Lietuvoje bus atkurta, palaikė glaudžius ryšius su V. Mickevičiumi-Kapsuku, Z. Angariečiu, įsikūrusiais Maskvoje. Ne vieną kar-

tą ir pats buvo nuvykęs į Tarybų šalies sostinę.

Plačiai apžvelgta K. Poželos veikla ir 1923—1926 metais. Tuo metu ypač išaugo jaunojo revoliucionieriaus populiarumas masėse.

Ypač daug dokumentų surinkta apie paskutiniąsias K. Poželos ir jo bendražygių dienas. Jis, ir pasmerktas mirčiai, lieka ištikimas partijos

reikalui, net eidamas į kapą linki kovos draugams sulaukti socializmo pergales.

J. Arvasevičiaus knyga apie Karolį Poželą gera dovana Tarybų Lietuvos skaitytojams, ypač jaunimui, artėjant šlovingajam Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 60-mečiui.

Pranas VAITKŪNAS
filosofijos kandidatas

Keistas paukštis

Keistas paukštis
Per naktį klykdavo už lanko
Kažkoks nežinomas man paukštis.

1.

Jisai neleido man numirti:
Mane vadino prisikelti
Iš pelenų ir grįžti į
Medinio Trojos arklio vidų,
Nors Troja dar nepaimta . . .

Kare, tiesa, atšipo kardas.
Pavirto jis sidabrinu
Peiliu ir tinka riekti tortui—
Į kremą sminga, nuo raumens
Atšoka tarsi nuo akmens,
Nors Troja dar nepaimta . . .

Sirdis, deja, pabūgo savo
Pačios šešėlio—slenka jis
Kardiogramos takučiu
Į hipio tipo mėlynbarzdžio
Infarkto stiliaus meilės guolį.
O Troja dar nepaimta . . .

2.

Tvankus man mumijų tvaiku
Pašvinkęs, amžių supresuotas
Cheopso piramidės oras.
Nustūmiau aš ranka nakties
Akytą uždangą. Įskilo
Dangaus ašotis—tvieskė žaibo
Zigzagas. Ir nušvito visas
Žvaigždžių lietaus vyne

išmirkęs

Semiramidės girtas sodas.

Ore pakvipo girtas tarsi
Poetas beržas. O jame
Gedėjo pelenų spalvos
Kažkoks nežinomas man
3. paukštis.

Per didelis man sodo aukštis!
Galiu tik pūvančias beržų
šaknis

Ranka pasiekti. O viršūnės,
Kuri man auksu tviska tarsi
Semiramidės karūna
Ir kurioje šis pelenų
Spalvos nežinomas man
paukštis

Sparnus galanda, nepasieksiu.
Bet iš dangaus ateina paukščio
Pajuodęs kaip lavonas balsas:
Jisai neleidžia man numirti,
Bet ir gyventi man neleidžia.
Įsako keltis, nes dar Troja
Nepaimta,—balsu kartoja.

Įsikibau aš rankomis tvirtai į
Semiramidės sodo medžių
Trapias šaknis. Iki viršūnės,
Kur pelenų spalvos kažkoks
Nežinomas likimo paukštis
Iš žaibo traškančių zigzagų
Susuko lizdą, dar toli,
Bet aš skubu keliu į Troją . . .

☆

. . . O paukštis, pamačiau iš
ryto,
Sutvisko auksu ir nuskrido.

Sakau—gal mano feniksas?

EDUARDAS MIEŽELAITIS

Robertas KETURAKIS

NENCO DAINA

Duos beržai tošinj, greitą luotą,
Irklus nutašysiu lengvučius.
Naktimis į šiaurę — paukščių
guotai.
Mintys mano seks paukščius
grakščius.

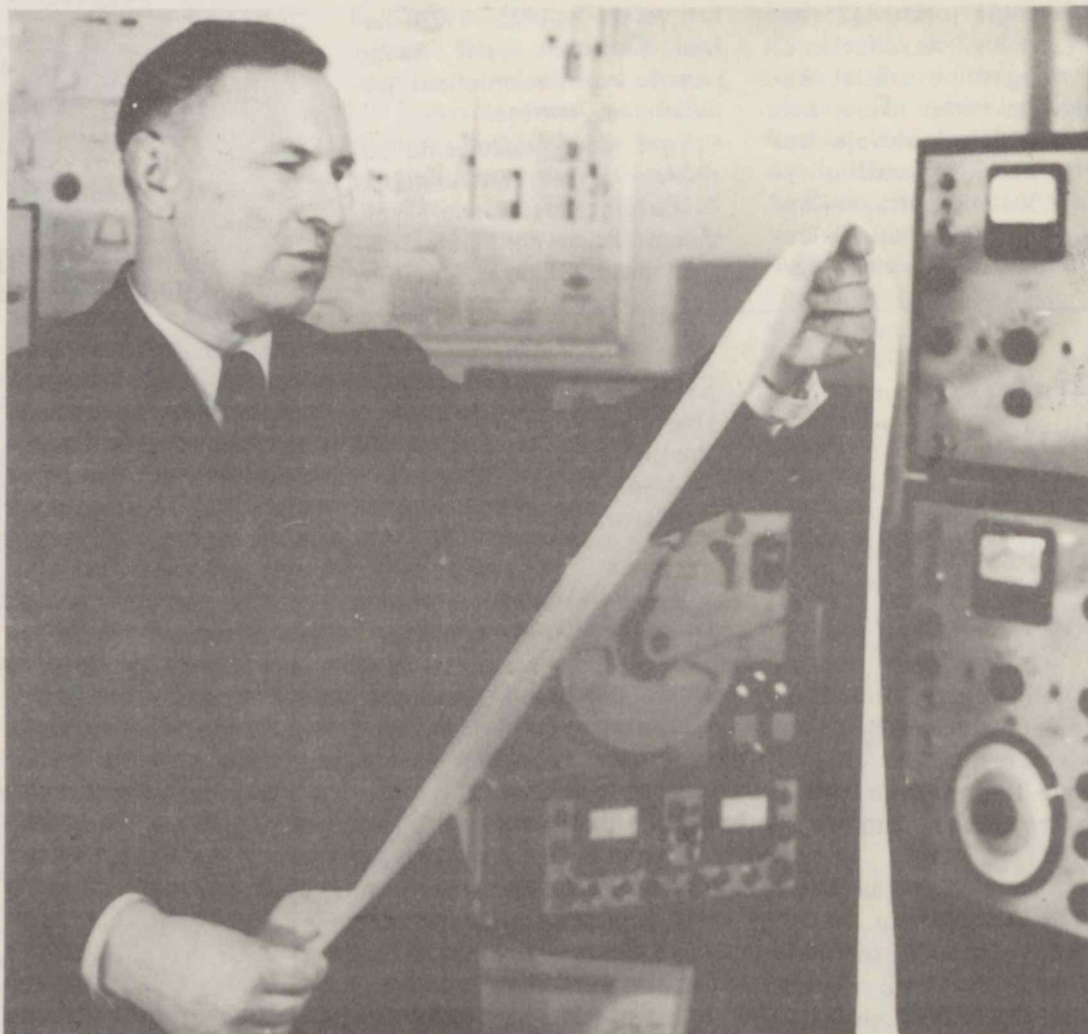
Paskutinį žalsvą žalsvą ledą
Jūron upės plačios išsūpuos.
Ir ragų vainiką elnias meta.
Tundra mėlynuos—visa!—ūkuos.

Įsidegs atokaitoje tulpės —
Trapūs lašeliukai šilumos.
Ar surasiu savo baltą gulbę
Po žiemos, ilgų speigų žiemos?

Ar sutiks jinai mane prie
kranto?
Ar, pamačius luotą, nenuskris?
Negerai, kad vieną gulbę randa
Akys ten, kur jų — baukštus
būrys...

Duos beržai tošinj, greitą luotą,
Irklus nutašysiu lengvučius.
Naktimis į šiaurę — paukščių
guotai.
Mintys mano seks paukščius
grakščius.

TARYBŲ LIETUVOS IŠRADĖJAI

Prof. K. Ragulskis savo laboratorijoje.

Iki II-ojo pasaulinio karo Lietuvoje išradimai nebuvo registruojami.

Jau pirmaisiais pokario metais (1945 m.) buvęs Vilniaus radijo stoties viršininkas P. Radžiūnas išrado lempinį generatorių. Tai pirmasis Lietuvos TSR gyventojų išradimas.

Kiekviename darbo bare yra neišsemtos galimybės pertvarkyti ir tobulinti techniką, kaip įrenginius, gamybos būdus, medžiagas. Bet kurios liaudies ūkio arba socialistinės kultūrinės statybos srities uždavinių techniniai sprendimai gali būti pripažinti išradimais.

Didėjant krašto gyventojų išsilavinimo lygiui ir poreikiams, augo išradėjų ir išradimų skaičius. Iki 1967 m. pradžios 487 Lietuvos išradėjai padarė 470 išradimų. Iki 1972 m. pradžios 1450

išradėjų padarė 1516 išradimų. Viso 1976 m. pradžiai Lietuvoje užregistruota 3193 išradimų, kuriuos padarė kuone 3 tūkst. išradėjų.

Per 9-įjį penkmetį (1971-1975 m. m.) Lietuvos išradėjams išduoti 2873 autorystės liudijimai ir teigiami sprendimai išradimams. Gautų autorystės liudijimų išradimams rodikliu, skaičiuojant jį vienam tūkstančiui gyventojų, per 1971-1975 metus, Lietuvos TSR kitų—14-os sąjunginių respublikų tarpe užima III-ją vietą (atsilieka nuo Latvijos TSR ir Rusijos federacijos).

Patyrusiu išradėju įprasta skaityti tokį, kuris savistoviai padarė 10 ir daugiau išradimų. Tokių išradėjų Lietuvoje 1976 m. pradžiai buvo 97. Daugiausia užregistruotų išradimų 1976 m. pradžiai buvo 97. Daugiausia užregistruotų išradi-

mų 1976 m. pradžia yra padarę šie išradėjai: Kauno A. Sniečkaus politechnikos instituto profesorius K. Ragulskis—413 išradimų, jo bendradarbiai, technikos mokslų kandidatai: P. Varanauskas—109 išradimus, A. Navickas—75, R. Bansevičius—70, V. Zareckas—62; J. Gecevičius—61 išradimą, Kauno politechnikos—instituto Klaipėdos filialo profesorius V. Žilionis—78 išradimus, Fizikos ir matematikos instituto technikos mokslų kandidatas A. Kilna—82 išradimus.

Kaip matoma, pirmąją KPI. Šiame institute per 9-į penkmetį padaryta 30,2% visų respublikos išradimų. 9-me penkmetyje KPI viduje 54,7% visų instituto išradimų padarė minėtos vibrotechnikos laboratorijos darbuotojai. Prof. K. Ragulskiui moksliniai vadovaujant, disertacijas apgynė virš 120 aspirantų, kurių dauguma tapo ir išradėjais. Visa tai įtikinamai rodo, kokią įtaką išradėjų gretoms augti turi tas faktorius, kada kolektyvo vadovu iškeliamas entuziastingas ir išradingas mokslininkas. Prof. K. Ragulskis pelnytai vadinamas Lietuvos Edisonu. Už didelius nuopelnus mokslo srityje, jam suteiktas garbingas Lietuvos TSR nusipelnusio mokslo ir technikos veikėjo vardas.

Šiais laikais pavieniai išradėjai rečiau pateikia vertingiausias išradimus, nes tokius greičiau sukuria ir panaudojimui paruošia kolektyvas. Tuo tikslu, efektyviausiems išradimams išaiškinti Vilniuje, nuo 1967 metų organizavo kasmetinius respublikos išradėjų konkursus. Konkursoi pateikti išradimai demonstruojami išradimų salone. Konkurso žiuri nustato geriausią metų išradimą, kurio autoriai apdovanojami pereinamuoju prizų "Eureka" ir pinigine premija. Toks prizas ir pirmoji pinigine premija buvo įteikti: 1967 m. prof. V. Židoniui už išfasavimo ir įpokavimo automatų, 1968 m. trims Vilniaus "Termoizoliacijos" instituto išradėjams už polimerinę rišamąją medžiagą, 1969 m. septyniems vilniečiams konstruktoriams už unifikuotą magnetinę galvutę garso užrašymo aparatūrai, 1970 m. prof. K. Ragulskiui ir techn. m. kand. P. Varanauskui už išradimą: "Judančios juostos virpesių matavimo daviklis," 1971 m. techn. m. kand. R. Bansevičiui, prof. K. Ragulskiui ir techn. m. kand. A. Navickui už išradimą "Magnetinis pertraukiklis." 1972 m. parodai daugiausia darbų pateikė KPI, LTSR MA Fizikos ir matematikos instituto ir "Termoizoliacija" instituto mokslo darbuotojai. 1973 m. prizą ir pinigine premija laimėjo keturi KPI išradėjai už

išradimą "Automatinis P-n sluoksnio gylio registravimo, difuzijos technologinio proceso metu, būdas," 1974 m.—septyni Baldų ir medžio apdirbimo pramonės ministerijos Projektavimo konstravimo biuro ir keturi Visasąjunginio medžio apdirbimo ir pramonės įrengimų mokslinio tyrimo ir konstravimo instituto darbuotojai už išradimą "Skydinių detalių kompleksinės apdailos linija." 1975 m.—du Projektavimo technologijos tresto "Orgtechstatyba" ir keturi Vilniaus atraminio parodomosios namų statybos kombinato Architektūros ir konstravimo skyriaus darbuotojai už išradimą "Gelžbetoninių gaminių apdailos ir transportavimo konvejerinė linija," 1976 m.—šeši LTSR Mokslų Akademijos Chemijos ir cheminės technologijos instituto išradėjai už išradimą "Nieklio dangų, su įsiterpusiomis detalėmis, nusodinimo elektrolitas."

Krašte yra 13 Lietuvos TSR nusipelnusių išradėjų. Tai techn. m. kand. J. Zilevičiaus (Elektrografijos institutas), techn. m. dr. P. Kostrauskas (KPI), doc. P. Kasperavičius (KPI) doc. J. Lakšauskas (KPI), A. Garalevičius (tresto "Orgtechstatyba" vyriaus. inžinierius) ir kiti.

Nuo 1959 m. gamybos darbuotojams ir studentams išradybos ir racionalizacijos klausimais pradėtos skaityti paskaitos ir pradėti vesti seminarai. Užsiėmimai vyksta stacionarinėse aukštosiose mokyklose, kvalifikacijos kėlimo institute, visuomeniniuose institutuose ir kitur. Išradybinio-patentinio darbo vadovėlių autorius-doc. P. Kasperavičius. Tačiau kūrybiniam darbui reikia ruošti; būtina mokytis išradimų kūrimo metodų, lavinti fantaziją. Šio dalyko pradėta mokytis nuo 1962 m. Tuo tikslu 1975 m. išleista J. Čepelės knyga (kuri atstoja vadovėlių) "Techninės kūrybos procesas."

Techn. m. kand. Juozas Čepelė,
Lietuvos žemės ūkio akademija

●

Kas tau sukruvino sielą?
Žmonės.
Kas tau atnešė skausmą?
Žmonės.
Kas tau ateitį lėmė?
Žmonės.
Kas dovanojo laimę?
Žmonės.
Kas tave saugojo keliuose?
Žmonės.

Vilija Šulcaitė

PIRMOJI MARIJAMPOLĖS MOKYKLA

[200-ųjų įkūrimo metinių proga]

V. GULMANAS

Kalbant apie mokyklų atsiradimą Marijampolėje, reikalinga padaryti tam tikrą išvyką į tolimesnę praeitį, išsiaiškinti, kada Sūduvoje iš viso atsirado mokyklos, kokios priežastys privedė prie jų įsikūrimo, ar ilgai jos išsilaikė, kokie buvo mokytojai ir t. t.

Kadangi Sūduva kovų su kryžiuočiais išdavoje buvo nuteriota, apaugusi giriomis, logiškai protaujant žmonės galėjo pradėti grįžti tik po Žalgirio mūšio, ypač po 1529 metų, galutinai nustačius sieną tarp Lietuvos ir Prūsijos. Tačiau didžiausia kolonizacija prasidėjo po maro laikotarpio, nusiaubusio begales žmonių.

J. Totoraičio "Sūduvos-Suvalkijos istorijoje" randame užfiksuotą faktą, kad Vištytyje 1570 metais jau buvo mokykla. 1646 metais Virbalyje, vargonininko namuose taip pat veikė pradinė mokykla. 1686 metais Alvite irgi buvo įsteigta pradinė mokyklėlė. Kadangi Vištytis, Virbalis ir Alvitas buvo atokiau nuo stambesnių centrų, jie neaugo, o, praradę turėtas Magdeburgo teises, virto dideliais kaimais arba seniūnijų centrais. To pasėkoje mokyklos taip pat sunyko. Nors ne visų šių mokyklų amžius buvo vienodas, jos suvaidino nemažą vaidmenį skleidžiant raštą liaudyje. Tuo pačiu šias mokyklas reikalinga laikyti seniausiom Sūduvos mokyklom.

K. Marksas ir Fr. Engelsas "Vokiečių ideologijoje" pabrėžė, "klasė, turinti savo žinioje materialinės gamybos priemones, kartu turi ir dvasinės gamybos priemones, ir dėl to jai yra pajungtos mintys tų, kurie neturi dvasinės gamybos priemonių." Todėl mokyklų įkūrimas buvo glaudžiai susijęs su dvasininkų veikla, nes tiek feodalai, tiek dvasininkai stengėsi plačias liaudies mases, ypač valstietiją, laikyti baudžiaminio išnaudojimo padėtyje, o savo klasiniams interesams siekė panaudoti ir mokyklas ir visą švietimą, jį laikydami savo rankose.

Švietimo plitimą Lietuvoje paskatino prasidėjusi reformacija, o vienas svarbiausių kovos tarp reformacijos ir kontrreformacijos ginklų buvo kova dėl viešpatavimo švietimo srityje. 1781 metais Balbieriškyje (dabar Prienų rajonas) veikė reformatų mokykla.

Kada atsirado pirmoji mokykla Marijampolėje? Kas ją įsteigė? Marijampolės mokyklos

įsteigimas taip pat glaudžiai susijęs su vienuoliais marijonais. Mat, Kvietišio dvaro savininkė grafienė ir Prienų seniūnienė Pranciška. Ščiukaitė-Butlerienė 1750 metais pasikvietė vienuolius marijonus, išskirdama didelį plotą tarp Šešupės ir Jevonio, suteikdama taip pat jurisdikiją.

Marijonai, bekurdami miestelį, lyg ir konkuruodami su Starapole, 1777 metais įsteigė parapijinio tipo mokyklą. Tiesa, pirmoji mokykla buvo įsteigta Miroslave, tačiau J. Totoraitis nurodo, kad tais pat metais buvo įsteigta mokykla ir Marijampolėje. Pradžioje joje dėstė patys vienuoliai, pasivadinę lektoriais, tačiau kiek vėliau randame jau ir nedvasiškių. Tai buvo P. Nicas, dėstęs retoriką ir vokiečių kalbą, zakristijonas E. Paketuris vadovavo bibliotekai, o A. Rimavičius dirbo su žemesnėmis klasėmis, vadinamomis infima, o aukštesnėse—gramatika. Vaikų buvo apie 60, tačiau jų socialinės kilmės nežinoma. Atrodo, kad padėtis buvo analogiška ir kitoms mokykloms: keli bajorų arba šlėktų vaikai, miestelėnų ir iš artimesnių kaimų valstiečių vaikai. Nuo 1791 metų ši mokykla virto lotyniška, kuo buvo labai nepatenkinti Virbalio domininkonai, ižiūrėję čia konkurenciją jiems. Nežiūrint to ši mokykla išsilaikė iki 1817 metų.

Kadangi Marijampolė su Starapole jau buvo susijungusios, turėjo Magdeburgo teises ir herbą su šv. Jurgiu, buvusi lotyniška mokykla ėmė nebeatitikti laiko dvasiai, todėl nuo 1820 metų pradėjo veikti pradinė mokykla pagal Lenkijos karalystės nuostatus, buvo dėstoma religiniai dalykai, lotynų kalbos pradmenys, skaičiavimas ir rašyba.

Gali kilti klausimas, o kur gi buvo pirmoji Marijampolės mokykla. Patikrinus šaltiniuose, pagal ikonografiją, taip pat pagal senų kapsukiečių pasakojimus, pirmoji mokykla buvo prie pat bažnyčios, tuose pat namuose, kur dabar randasi Kapsuko dailės mokykla. Žinoma, namas tada atrodė kiek kitaip negu dabar.

Mūsų dienų akimis žiūrint į tokias mokyklėles su menku mokinių skaičiumi daug kas atrodo keista. Bet atsiminkime, kad tada Marijampolė buvo taip pat kitokia, suteikus Magdeburgo

ANTANAS DRILINGA

Rugpiūčio pabaigos šviesa

1.

Jau, rodos, nieko čia nebepaceisi —
Rugpiūčio naktys eina vis ilgyn,
Ir šitą būseną, taip svaigiai keistą,

Užklos šešėliai — sunkūs ir pilki,
Nes vasara mus palengva palieka,
Ir nyksta šiluma; delnai šalti

Primins, gal būt, nebe aistras, o sniegą,
Kurs paslėptas vienam iš debesų;
Tačiau ledynmečiai dar rytdienoje miega,

Ir gal todėl dabar man nebaisu
Štai šiom stebuklų naktimis tikėti,
Tikėt, kad laimės kūdikis esu

Ir kad laimingu būt visai negėda.

2.

Tu nugrimzdai į netikėtą gylį,
Tu nugrimzdai į sutemas, o gal
Tave rūku lyg pienu apipylė

---

teisę joje buvo tik apie 20 namų. Žinoma, tų laikų mokyklų pedagoginis lygis taip pat buvo gana žemas. Auklėjimas, drausmės palaikymas buvo paremtas mušimu rykštėmis, baudimu karceriu ir t. t. Be to mokyklose buvo varoma labai didelė polonizacija. Ypač tuo pasižymėjo sulenkėjęs prancūzas A. Langry lenkinęs lietuviškas pavardes, pav. Vabalas-Žukovskis, Žvirblis-Vrublevskis, Vieversys-Čyževič ir t. t.

Mūsų dienomis reikalinga tik pasidžiaugti, kad vaikams nereikalinga sėdėti karceryje už kiekvieną mažmožį, jie turi visas galimybes nemokamai mokytis, apie ką anų tolimų laikų žmonės galėjo tik pasvajoti.

Kol kas šilta rugpiūčio pabaiga;
Garsai pritilę, bet gali pašaukti
Iš nebūties visus, kurių jėga

[tavo kraują perpilta, kai šaudo
Kraujagyslės įkaitusias aistras,
O nuojauta jau skausmą pranašauja;

Bet skausmas dar toli, jis dar suras
Tave po daugelio dienų, kai pilnas
Rugpiūčio veidas širdyje subręs;

Dabar gi nugrimzdai į džiaugsmo gilumas,
Kurios be pabaigos ir be pradžios
Ir stebuklingos šilumos pripiltos,

Ir ten kažkas tave šiltai bučiuos,
Paims už rankos, ir apsups jaukumas,
Žvaigždžių rugpiūčio niekas neskaičiuos,

Ir nebeslėgs pasaulio joks sunkumas,
Ir bus šviesu visoje visoje,
Nes sužinos visi, kaip šviečia kūnas,

Kurį tu palietei akloj tamsoj.

3.

Tas šienas, kvepiantis aukštus klijimus,
Ir tas dangus, kurio tu nematai
Pro skaidrų stogą, nes šunų lojimas

Žvaigždžių balsus nustelbia dar pikta,
Ir tai, kas pikta, dar tamsoj dūluoja
Iškrypusiais pavidalais, tiktai

Girdi: naktiniai šunys loja
Kaskart rečiau, ryškėja jau daiktų
Tikri vaizdai su kontūrų tyliuoju

Ritmu, kurio dar negirdėti tarp šaltų
Nufolstančių garsų, daiktų, šešėlių,
Bet jau žvaigždė vibruoja ir skliautu

Artėja, ir vibruoja sieloj
Skaidrus tikėjimas; jau sklaidosi tamsa,
Ir vėl tave su šiuo pasauliu sieja

Ir šieno kvapas, ir žvaigždės šviesa,
Ir tai, ko tu buvai taip pasiilgęs
Ir kas tartum nereali tiesa

Ilgai ilgai blakstienas tavo vilgys.

4.

Tyla, o neapsakoma tyla,
Praūžus paskutinio griausmo gausmii!
Gal jau daugiau nebežaiBUS šalia,

Gal jau daugiau ozono nebejausiu,
Gal nušniokštė ilgam ilgam lietus,
Nukrėsdamas aviečių derlių gausų,

Nes žemė, apsisukus tris kartus,
Ketvirtąkart į rudenį pasviro
Visu svoriu, ir ištisus metus

Aš nešiu šitą svorį; afsiskyrė
Nuo medžio ir nukrito obuolys,
Ir jo ryškus švytėjimas jau mirė,

Nes jis nunoko;
Dar kažkur toli,
Kažkur už horizonto, bet ryškėja
Ir mano jau nokimas;
Branduolys —

Širdis —
Jau, rodos, patikėjo,
Kad praūžė perkūnijos, po to
Tas metas lygsvaros artėja,

Kai nebereikia nieko pakartot,
Ir aiškesni jau tampa laiko dūžiai,
Ir tik rugpiūčio aukso atšvaituos

Dar švysteli žalia šviesa gegužio.

5.

Tas laužas vidury didžiulio miško,
Ir tas švytėjimas nakties dangaus,
Ir skaisčios kibirkštys, staiga nutiškę

Ant mano lūpų — jos, žinau, įskaus
Nuo šito karšto kibirkščių kritimo,
Kol mano riksmas rytmetį užgaus,

Ir suskambės, pagautas įkvėpimo,
Pasaulis visas, ir išnyks naktis,
Išnyks ir laužo kibirkščių kritimas,

Ir liks tik tavo vardo paslaptis.

6.

Regiu pro rūką, ak, regiu pro rūką,
Kaip atsistoja slėnyje piestu
Širmi žirgai, ir po kanopom trupa

Štai akmenys, po lekiančių ristu
Žirgų kanopom dreba visas slėnis,
Nupiltas šituo kvepiančiu tirštu

Rūku; regiu putotas strėnas,
Pailsusį šnopavimą girdžiu,
O visą slėnį rūkas tartum pienas

Užpildo;
Iš visų pasaulio pakraščių
Matyti šis širmų žirgų lėkimas,
Šis amžinas išskleidusių karčius

Žirgų šuoliavimas, girdėt prunkštimas, —
Pasaulis sukasi tiktai pirmyn
Po jų kanopom;
Prieš sekundę gimus,

Ryškėja ir ryškėja prietėmy
Žvaigždė, kurios taip atkakliai ieškojau
Ir prie kurios
Lemties žirgai širmi,

Tartum staiga apakinti, sustoja.

7.

O taip, pasaulis visas kvepia
Paskutiniąja žydinčia mėta;
Sustoja žmonės, dairosi nustebę,

Kad žemė, rodos, ta — ir nebe ta,
Kad viskas, rodos, tebėra kaip buvę,
Bet sėklų štai padangė pripilta

Geltonai švyti lyg auksinė;
Srūva
Rugpiūčio auksas žemėn palengva,
Ir žemė šitoj liūtyje nuščiūva,

Iš laimės vos gyva.

8.

Pasaulių platumom ilgai klajoję,
Staiga pajuntam: esam pririšti
Prie žemės ir prie žodžio — Vasarojus, —

Prie pirmapradės jo reikšmės;
Grįžti
Tada prie tėvo rankų, motinos prijuostės,
Pilnos grūdų, nes dar neužmiršti

Tie daugiareikšmiai rugiapiūtės mostai
Ir jų esmė javų gelsvoj vilny,
Tie švelniai skambantys rugpiūčio posmai,

Ta duona, išmirkyta vandeny,
Ir ta vėsi skambių šaltinių laimė,
Kai troškulio kankinamas eini;

O derliaus deivė prie tavęs prieina
Jauna ir neapsakomai dosni,
Ir tu gali suvokti džiaugsmo kainą,

Nes žmonės žemėj tampa geresni.

IŠ LAISVAMANYBĖS ISTORIJS LIETUVOJE

Organizuotos antireliginės veiklos gimimas

[Prisiminimų žiupsnelis]

KAROLIS VALASINAS

Vienoje Joniškėlio miestelio [Pasvalio rajonas] gatvėje stūkso medžiais apaugusi sodyba. Sodo gilumoje—tvirtas rąstų namas su stiklinėmis gonkomis. Tai buvusio Laisvamanių Etinės Kultūrinės Draugijos Centro Valdybos sekretoriaus, laisvamano profesionalo Karolio Valasino sodyba. Šis žmogus nuėjo sudėtingą laisvamano-ateisto, kario [dalyvavo Berlyno šturme], tarybinio darbuotojo [pokario metais dirbo Joniškėlio valsčiaus tarybos pirmininku], pedagogo ir propagandisto kelią. Dabar, sulaukęs rimto amžiaus, aktyviai dalyvauja visuomeninėje, ateistinėje veikloje, rašo prisiminimus, kuriuos ruošiasi išleisti "Minties" leidykla. Čia pateikiame žiupsnelį jo prisiminimų, kaip buvo kuriama laisvamanių organizacija, kaip dirbo prisiminimų autorius.

A. Martinionis

Lietuvos TSR Ateizmo muziejaus direktorius

... Nuo 1918 metų rudens iki 1919 metų pavasario su grįžusiu iš Tarybų Rusijos revoliucionieriumi Kaziu Baltaragiu daug kalbėjome apie naują santvarką. Jis mane įtikino, kad teisingiausia santvarka—tik tarybinė, socialistinė. Aš tikėjau pats ir kiekviena proga aiškinau savo kaimo samdiniams ir Joniškėlio miestelio darbininkams, kad anksčiau ar vėliau darbo žmonės paims valdžią į savo rankas. Sunku man buvo surasti savo apylinkėje socializmo šalininkų, nes kunigai per pamokslus ir savo spaudą ėmė visai šmeižti darbo žmonių valdžią Tarybų Rusijoje ir apskritai socializmą. Kunigai begėdiškai gąsdino aklai jais tikinčius darbo žmones pramanytais šmeižtais, nebūtomis baisybėmis, esą, jei Lietuvoje išgalėtų socialistų valdžia, prasidėtų didelis badas, suirutė.

Aš įsitikinęs tada kad aklai tikintys kunigais sunkiai gali pasidaryti socializmo šalininkais, nutariau, jog pirmiausia žmones reikia išlaisvinti iš religinių prietarų. Todėl jau 1920 metais pasirinkau nuolatinį užsiėmimą kovą prieš darbo žmonių mulkinimą priemonę-religiją.

Pastangų pradžia

Pirmiausia pradėjau rinkti religines ir antireligines knygas ir jas skaityti. Ėmiau prašyti JAV gyvenusį brolių Petrą, kad jis siuntinėtų man ten išleistas antireligines knygas. 1922 metais jis užprenumeravo man Amerikoje leidžiamą laisvamanių žurnalą "Kardą," atsiuntė 1922 metų "Lietuvių laisvamanių kalendorių," d-ro J. Šliūpo knygų: "Spėka ir medžiaga," V. Dembskio knygų: "Dvyniai vagių," "Inkvizi-

cija" ir daugelį kitų. Iš tų knygų sudariau ateistinę bibliotekėlę ir nugabenau į Joniškėlio miestelį pas mano suateistintą batsiuvių Joną Juozapaitį, kuris sutiko knygas skolinti skaitytojams.

Iš gyvenusio Biržuose esperantininko Liudo Alseikos sužinojau, kad yra įsteigta tarptautinė esperantininkų laisvamanių sąjunga "Internacia ligo de liberpensuloj." Esperanto kalbą gerai mokėjau, todėl 1923 metais įstojau į tą organizaciją, kurios išduotą nario bilietą ir dabar tebeturiu. Gaudavau jos leidžiamą žurnalą "Liberpensulo" (laisvamanis) su įvairių šalių esperantininkų ateistų, norinčių susirašinėti, skelbimėliais. Per juos išgijau vokiečių proletarinių laisvamanių leidžiamų knygų, "Wie Gott erschaffen wurde" (Kaip buvo sukurtas dievas?), "Irrweg des Glaubens" (Tikėjimo klystkėlis) ir panašių, užsiprenumeravau žurnalus "Der Freidenker" (Laisvamanis), "Der Gottlose" (bedievis), kurių dalį tebeturiu ir dabar.

Korespondavau ir su Tarybų Sąjungos esperantininkais ateistais. Iš jų esu gavęs antireliginių Leo Taksilio knygų, esperantišką metodinį žurnalą "Antireligiulo," Em. Jaroslavskio "Respondoj al eksterlandaj esperantistoj" (Atsakymai užsienio esperantininkams), "Unio de militantaj ateistoj en USSR kaj gia laboro" (TSRS kovojančių ateistų sąjunga ir jos darbas). Kai kurias ateistines tarybines knygas gaudavau per kapitalistines šalis. Mat, iš kapitalistinių kraštų siunčiamas knygas buržuazinės Lietuvos cenzūra nelabai tikrindavo.

Mane vis daugiau jaudino mintis, kad mums, netikintiems, būtina turėti savo organizaciją kovai su bažnyčia, nes prieš organizuotą bažnyčią reikia ir kovoti organizuotai. 1923 m. pabaigoje pagal esperantininkų Tarptautinės laisvamųjų sąjungos įstatų pavyzdį parašiau Lietuvos laisvamųjų sąjungos įstatus ir 1924 metų pradžioje nuvykau pas dr. J. Šliūpą prašyti padėti įsteigti laisvamųjų organizaciją.

J. Šliūpo talka

Po 1924 metų sausio 8 d. padarytos dr. J. Šliūpui sunkios operacijos, radau jį dar gana ligotą. Nors ir po sunkios ligos jis dar atrodė gana imponantiškai: didelis, stambus, gražiai nuaugęs vyras, su didele galva ir tankiais žilais plaukais. Pasisveikinęs pradėjau kalbą:

— „Mielas daktare, Amerikoje jūs daugiau kaip trisdešimt metų kovojote prieš bažnyčią, religinius prietarus, organizavote ateistines laisvamųjų organizacijas, rašėte ir leidote ateistines knygas ir laikraščius, padėkite įsteigti ateistinę organizaciją ir juodžiausių klerikaliųjų reakcionierių valdomoje Lietuvoje.

Tuosyk J. Šliūpas dar nenorėjo imtis darbo, teisinosi silpna sveikata. Be to, sakė, esą, ilgaskvernių valdžia neleisianti bedieviams organizuotis. Aš buvau įsitikinęs, kad be J. Šliūpo pagalbos vargiai bus galima įsteigti kunigų valdomoje Lietuvoje laisvamųjų organizaciją. Labai bijojau, kad liguistai atrodantis J. Šliūpas gali ilgai nebegyventi. Ir aš jam nedaviau ramybės. Po kelių mėnesių vėl nuvykau pas jį. Po ilgų derybų, man prižadėjus rūpintis visais organizacijos steigimo reikalais, J. Šliūpas galų gale sutiko. Ėmėme diskutuoti dėl organizacijos pavadinimo. Aš norėjau ją pavadinti Lietuvos ateistų sąjunga, o J. Šliūpas—laisvamųjų draugija. J. Šliūpas nenorėjo organizacijos pavadinti ateistų sąjunga, nes, esą iš kunigų valdžios bus sunkiau gauti leidimą organizacijai steigti. Jis tvirtino, kad ne vardas svarbu, o darbai.

Su J. Šliūpu perredagavome mano paruoštus organizacijos įstatus, o pačią organizaciją, J. Šliūpui reikalaujant, pavadiname „Laisvamųjų Eitinės Kultūros Draugija.“ Nutarėme pirmąją organizaciją steigti Šiaulių mieste, kur tuo metu J. Šliūpas ir aš gyvenome. Be to, Šiaulių apskrities viršininkas jau buvo leidęs steigti pažangią „Kultūros“ bendrovę. Norint įsteigti draugiją, reikėjo rasti penkis politiniu atžvilgiu tinkamus asmenis, kurie pasirašytų po jos

įstatais. Be J. Šliūpo pavyko priprašyti pasirašyti po įstatais Šiaulių apygardos teismo teisėją, „Kultūros“ žurnalo atsakingąjį redaktorių Peliksą Bugailiškį. Jis pareiškė, kad daug darbo turįs kaip kraštotyrininkas, todėl veikliu draugijos nariu būti negalėsias. Dar sutiko po įstatais pasirašyti poetas ir žurnalistas L. Vitkauskas ir jo priprašyti K. Adomavičius ir J. Naujelis.

Sunki darbo pradžia

Draugiją pavyko įsteigti 1924 metų birželio mėnesio 12 dieną. Tais metais tegalėjome įsteigti tik tris draugijos skyrius: Šiaulių, Žagarės ir Joniškio. Mūsų veiklos pradžia buvo labai sunki, nes kuniginė krikščionių demokratų valdžia labai trukdė, persekiojo, šalino iš tarnybų ir net, apšaukę komunistais, kišo į kalėjimus veiklesnius laisvamųjų.

Mes su J. Šliūpu labai apsidžiaugėme, kai 1926 metų vasarą paėmė valdžią smulkioji buržuazija-valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų partijos. Mes tikėjome, kad vadinamoji kairiųjų valdžia įves civilinę metrikaciją, kad nebevers prievarta mokyti tikybos tėvų ateistų vaikams, leis steigti nekonfesines kapines. Tarp kitko, J. Šliūpas 1926 metų liepos 8 d. laiške iš Kauno man rašė: „(. . .) mes čia Kaune rūpinamės ir norime praveisti įstatymą per seimą, kad visoje Lietuvoje būtų kapinės skirtos laisviems žmonėms. Juk tai gėda yra valstybei, kad net palaidojimui kliūtys daromos yra.

Taip pat darau pastangas vaikus atliuosuoti nuo kapelionų, bet sunkiai einasi, nes p. Čepinskis neprielankiai nusistatęs yra. (. . .) iš p. Poželos girdėjau, kad visa eilė įstatymų rengiama yra: metrikacijai, tai tuomet paliestas bus reikalas ir mokyklos . . .

Reikia dabar drūtintis, kad ateitis neužkluptų neprisirengusius, jeigu kuomet krikščionys pareitų vėl valdžion, tai nebebus jiems taip lengva nusmaugti laisvuosius žmones. Be organizacijos sunki yra kova su organizuota bažnyčia. Kiek galėdami dauginkite narių skaičių ir plėskite organizaciją. Tik per organizaciją sustiprėsime.“

Reakciniai valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vadovai pažangiųjų Lietuvos darbo žmonių lūkesčių neįgyvendino—neįvedė net civilinės metrikacijos ir po keletos valdymo mėnesių, išsigandę darbininkų revoliucinės veiklos, 1926 metų gruodžio 17 dieną atidavė valdžią fašistams tautininkams ir krikdemams.

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

Kad giedočiau tave

Esu jau, esu —
kaip akmuo, pamėtėtas į viršų,
kad čiulbėčiau tave,
tavo paukštis ir šauksmas, gimtine!

Iš lino, medžio, iš molio —
išeik, pasirodyk, kuklioji!

Kalbos tiesumu, — tu sakai, —
eik kalbos tiesumu —
ir surasi mane.

Dar žodis — ir jau tave pamatysiu,
kaip sekmadienis, tylią ir švarią:
baltą staltiesę gryčioj ant stalo,
su išblukusiom kraujo dėmėm.

Šičia buvo dalintasi duona.

Nepalik manęs vieno dabar,
šitaip rymančio tavo seklyčioj.
Duok dangų, — prašau, —
pilkam akmenėliui čiulbėti —
duok dangų,
kurio tavo Nemunas pilnas.

Esu, jau esu —
kaip akmuo, pamėtėtas į viršų,
kad giedočiau tave.

Neši mane arčiau savęs, žemele.

Buvau visai užmiršęs, kad esi.
Bet vis labiau tave dabar man skauda.

Atleiski mano neprotingom rankom
išsiskyrimą su žagre — matai,
kaip jos dabar tave apsikabino?

Ten stovi baltas baltas mano brolis.
Rugių baldakimas virš jo galvos.
Sodink mane jo dešnėje: broleli,
ir tavo rankom gyvenu, ir tavo.

Taip sėdim ant kalnelio prie namų.
Lyg kad nudirbė darbus. Lyg kad žemė
padėjus būtų galvą mums ant kelių.
Regiu, kaip amžinybė, atsiklaupus,
nuvaikščiotas artojų kojas plauna.

...dar per tą pačią pievą — basas.
Dar per tą patį lauką — pavargęs.
Dar — tas nuo prieklėčio šaukiantis balsas,
prietėmy valgomas vakaro valgis.

Dar — atsigerti, galvą užvertus.
Dar — atsidusus, nueit į tylą,
regint per sapną: čia pat, už vartų,
iš rugių lauko vėl saulė kyla.

Akmuo

kuriuo slenksčiu mane šauki
kuriuo medžiu miegot neduodi
kuriuo kapu mane tu virkdai

nugriausiu slenkstį tą nugriausiu
nukirsiu medį tą nukirsiu
užleisiu kapą tą žole

gyvensiu žmonės kaip akmuo
prieš tėvą motiną galėsit
supykę užsimot manim

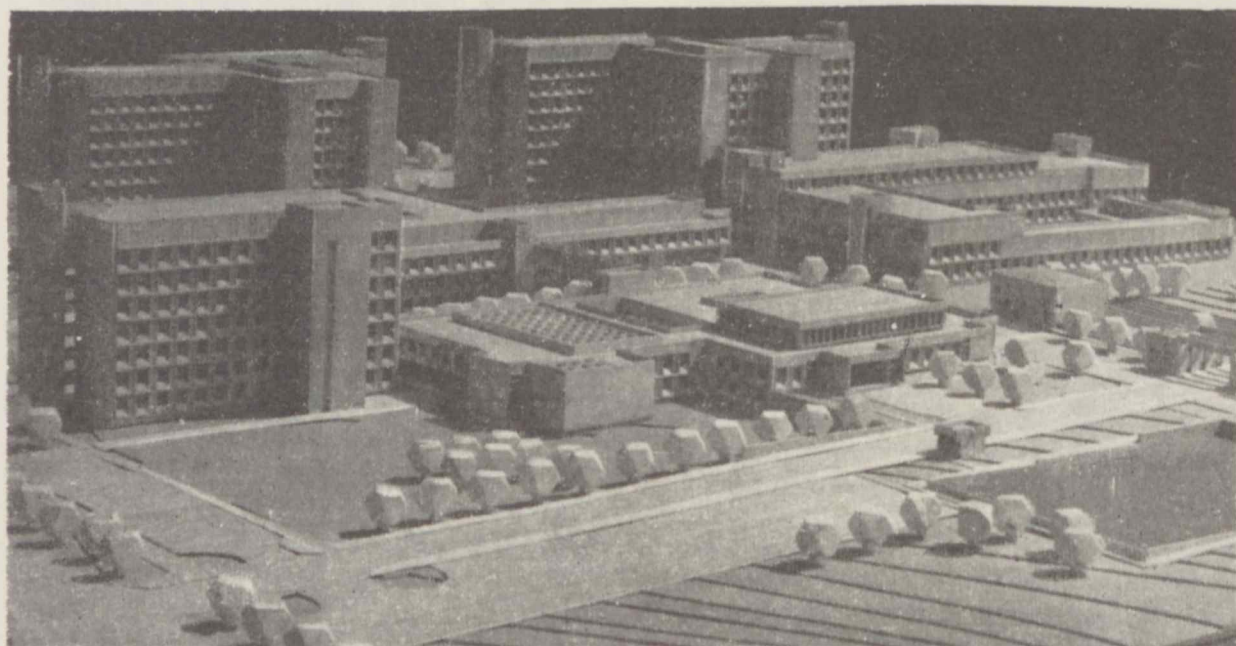
be atminties ir be kalbos
be kraujo vėliavos ant duonos
be Nemuno — šaukte per širdį

ir svetima ranka atkėlus
parems manim senus vartus
į jūsų dangų ir atšlaimą.

Sugalvojo mane tokį:
šitaip — gražų, taip — negražų,
šitaip — gerą, taip — negerą,
šitaip — didelį, taip — mažą,
šitaip — linksmą, šitaip — liūdną,
šitaip — jauną, šitaip — seną.
Dar gerai, kad man pridėjo
šitiek — paukščio, šitiek — medžio:
tai žaliuoju, tai siūbuoju,
tai, savy nutūpęs, čiulbu.

SVEIKATOS MIESTELIS

FAKTAI IR SKAIČIAI

◦ Santariškėse (buvusios Jeruzalės pakraštyje) suprojektuotas Vilniaus sveikatos miestelis. Jau statomos trys didelės ligoninės.

• Respublikinė daugiaprofilinė 1000 vietų klinikinė ligoninė bus **didžiausias civilinės paskirties statinys Lietuvos respublikoje**. Šio komplekso bendras tūris daugiau kaip 290 tūkstančių kubinių metrų, darbo plotas 40,4 tūkstančio kvadratinų metrų, pastatų, įrenginių ir aparatūros vertė 15,7 milijono rublių. Ligoninėje veiks chirurginė klinika, terapinė klinika (joje — nervų, akių, ausų ir gerklės skyriai), poliklinika, diagnostikos ir kiti skyriai.

◦ Čia statoma ir **pirmoji respublikoje specialioji** 300 lovų vaikų ligoninė. Jos tūris 64,9 tūkstančio kubinių metrų, plotas 8,8 tūkstančio kvadratinų metrų, bendroji vertė 4,4 milijono rublių. Veiks ortopedinis, traumatologinis, bendrosios chirurgijos, naujagimių ir kiti skyriai.

◦ Moderniškas, puikiai įrengtas bus ir respublikinis onkologinis 450 vietų dispanseris. Jo tūris 116 tūkstančių kubinių metrų, darbo plotas 16,4 tūkstančio kvadratinų metrų, bendroji vertė 6,2 milijono rublių. Dispanseryje veiks tokie skyriai: spindulių terapijos, cheminės terapijos, gydymo atvirais ir uždariais izotopais, diagnostikos ir kiti.

◦ Sveikatos miestelio teritorija užims 40 hektarų. Suprojektuota gatvė, privažiavimai, sodai, ramaus poilsio zonos.

◦ Visos trys ligoninės bus sujungtos požeminiais tuneliais. Statomos bendros ūkinės zonos, vienas energetikos ūkis, viena vaistinė. Tai padės sutaupyti statybai ir eksploatacijai skirtas lėšas.

◦ Daugiau kaip 26 milijonus rublių kainuos dabar statomos ligoninės, jų įrengimas, baldai ir aparatūra. Numatoma, kad ateityje Sveikatos miestelis bus plečiamas.

◦ Labai įdomūs ir originalūs visų kompleksų architektūriniai sprendimai. Sveikatos miestelio projekto vyriausiasis architektas E. Chlomauskas, architektai R. Plyčiūraitis, Z. Lanzbergis, R. Krištopavičienė, A. Panavas, vedantieji konstruktoriai A. Vasiliauskas, A. Katilius. Projekto autoriai (išskyrus kelis jaunos architektus) plačiai žinomi specialistai. Jų projektuoti pastatai (tarp kitų — ir dviejų ligoninių naujieji rūmai Antakalnyje) susilaukė gero įvertinimo.

◦ Sveikatos miestelį stato tresto "Vilniaus statyba" 2-oji, 8-oji ir 10-oji statybos valdybos.

◦ 1977 m. numatyta baigti statyti vaikų ligoninę, 1978 m. — onkologinį dispanserį. 1979 m. — klinikinės ligoninės terapinę (500 lovų), o 1980 m. — chirurginę (500 lovų) kliniką.

Susitikimai su didžiuoju Anykštėnu

HENRIKAS VENCEVIČIUS

Žurnalistas H. Vencevičius svečiuose pas rašytoją Vienuolį [dešinėje]. Anykščiai, 1957 m. gegužės mėn.

Vaikystės metais mokiausi Adomavos pradžios mokykloje. Gyvenome netoli Kurklių, prie dulkėto Kauno-Zarasų plento. Apylinkės valstiečiai su įvairiais reikalais važiuodavo į Ukmergę ir Anykščius.

Mokykloje buvo vienas gan didokas kambarys. Stovėjo keturios eilės suolų. Viena eilė—vienas skyrius.

Mokytoja Žaltauskaitė buvo didelė grožinės literatūros gerbėja. Dažnai lankydavosi ir pas mano tėvus. Ilgais vakarais su tėvais kalbėdavo apie tą ar kitą naują knygą, pagarsėjusį rašytoją.

Kiek pamenu, mokykloje man ypač patikdavo mokytojos literatūriniai pokalbiai. Tuomet vykdavo lyg ir viena visų keturių skyrių bendra pamoka. Neatsimenu, kaip ją mokytoja pavadindavo. Paskaitydavo vieną kitą ištraukėlę ir pasakodavo. O mes ausis įtempę stengdavomės nepraleisti nė vieno žodelio.

Pirmosios pažintys

Vieną rudenį mokyklos varpelis vėl mus sukvietė į klasę. Mokytoja prašė papasakoti, kaip praleidome vasarą. Beveik visi vaikai ganė

karves, ravėjo daržus, padėjo tėvams. Atostogų pradžioje mokytoja sakėsi keliaus po Lietuvą. Aplankys brolių Nidos sklandymo mokykloje, bus Kaune pas gimines. Dabar mums ir pasakojo apie Baltijos jūrą, Klaipėdą, Kauno muziejus.

— Buvau ir Anykščiuose,—sakė mokytoja. Ji paėmė knygą ir perskaitė keletą puslapių.

— Kas parašė?

— Vyskupas Baranauskas,—atsiliepė viena mergaitė. Mokytoja papurtė galvą.

— Tai Vienuolio "Užkeikti vienuoliai,"—atsistojęs pasakiau. Mokytoja patenkinta nusišypsojo.

— Taip, vaikai, buvau Anykščiuose, kalbėjau su rašytoju Vienuoliu, mačiau Antano Baranausko klėtelę,—ir mokytoja pradėjo pasakoti savo išpūdžius. Kalbėjo apie "Anykščių šilelį" ir Puntuką, Joną Biliūną ir "Laimės žyburį." Kaip maloniai ir paprastai juos Vienuolis sutiko, viską aprodė, išaiškino, teiravosi, ar mokiniai mėgsta skaityti. O paskui mokytojai padovanojo vieną savo knygą. Ir mokytoja mums parodė ką tik skaitytą Vienuolio knygą, kurios pradžioje

rašytojas savo ranka įrašė gerus linkėjimus. Mus ypač sujaudino Vienuolio žodžiai skirti mums, mokiniams. Jis ragino gerai mokytis ir mylėti knygą. Lyg užburti skaitėme aiškiu braižu surašytas eilutes. Tos valandėlės man buvo lyg šventos. Daug ką Vienuolio raštų buvau skaitęs, daug apie jį pasakojo tėvelis, rašytoją matęs Kaune ir Anykščiuose.

Vėlyvą rudenį, sekmadienį, tėvas pasodino mane ant dviračio ir nukakome į Anykščius. Pakelyje apžiūrėjome žinomąjį Puntuko akmenį. Vienuolį pamačiau vaistinėje. Aukštas, tiesus, su baltu chalatu oriai kalbėjo su žmonėmis, padavinėjo vaistus. Juos įteikdamas gerai išaiškino, kaip naudoti. Matėsi, žmonės vaistus paimdavo su dėkingumu, ypač už patarimus.

Jau buvo pavakarys. Tėvas rašytoją paprašė parodyti Baranausko klėtelę. Vienuolis mielai sutiko. Tuo metu prie mūsų prisijungė dar keli žmonės. Šeimnininko vedini pasukome ant kalniuko stūksančią sodybą. Vienuolis viską aprodė, pavaišino savo sodo obuoliais.

Kupini išpūdžių grįžome į namus.

Nubangavo nuvilnijo vaikystės metai. Tėviškėje siautėjo karų audra, hitlerinė okupacija. Keturiasdešimt ketvirtųjų metų vasarą Raudonoji Armija išvadavo didžią Lietuvos dalį. Fronto mūšiuose išdegė Anykščiai. O kaip Vienuolis, Baranausko klėtelė ir gyvas vėl maloniai sutinka Baranausko talento gerbėjus.

Pradėjau dirbti spaudoje. Jau kelis kartus buvau Anykščiuose pas Vienuolį-Žukauską. Rašytojas gyvai domėjosi užsienio lietuvių gyvenimu, labai sielojosi pažįstamų ir draugų literatūros darbuotojų, pasitraukusių į Vakarų, likimu.

Nuo 1947 m. Vienuolis buvo respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas. Keletą kartų teko matyti pas rašytoją rinkėjus. Iš tolimų kaimų pas jį atvykdavo su įvairiais prašymais. Vienuolis kiekvieną kantriai išklausydavo. Rimtiems reikalams negailėdavo laiko. Daugumą nesusipratimų pavykdavo išrišti Anykščiuose. Ypač sudėtingus klausimus tekdavo spręsti centrinėse Vilniaus įstaigose.

Nuo 1945 m. Vienuolis dirbo A. Baranausko memorialinio muziejaus direktoriumi. Rūpinosi naujų eksponatų rinkimu. Ypač daug pastangų dėjo Baranausko klėtelės išsaugojimui. Jau daug metų klėtelė yra po specialiu stikliniu gaubtu ir kartų kartoms bus išsaugota pastogė,

kurioje gimė nemirtingi "Anykščių šilelio" posmai.

Visų darželių gėlės

1956 m. dirbau Ukmergėje. Parūpo organizuoti A. Vienuolio-Žukausko kūrybos literatūrinį vakarą. "Amžinojo smuikininko" "Užkeiktų vienuolių," "Paskenduolės," "Kryžeklių," daugelio puikių kūrinių autorius mūsų lietuviškąją literatūrą pradžiugino naujais kūriniais. Pasirodė apysaka "Išduktė," memuariniai kūriniai "Iš mano atsiminimų," legendos Kaukazo tematika, padavimai Lietuvos praeities temomis. Visi su įdomumu sutiko naują romaną "Puodžiūnkiemis," kuris greit buvo išverstas į rusų, ukrainiečių, lenkų, bulgarų, vokiečių kalbas. Į svetimas kalbas išversti Vienuolio apsakymai ir legendos plačiai paplito pasaulyje.

Vilniaus Akademiniis dramos teatras pagal "Paskenduolę" pastatė pjesę, kurią matė daugelio rajonų gyventojai. Teatras su šia pjese buvo ir Ukmergėje.

Nuo senų laikų žinoma rašytojo kūryba tapo ypač populiari. Seniau ir naujai parašyti Vienuolio kūriniai buvo spausdinami dideliais tiražais ir greit dingdavo iš knygynų lentynų. Neužsigulėdavo jo knygos ir bibliotekose. Nuo 1922 m. pastoviai Anykščiuose gyvenantis rašytojas gausino didžiųjų anykštėnų garbingas literatūrinės tradicijas.

Pavasariį nuvykau į Anykščius. Vienuolis sutiko labai maloniai. Jis sirguliavo ir jau kuris metas iš namų išvykdavo gan retokai. Jau senokai buvo dalyvavęs literatūriniuose vakaruose. Mielu noru susitiktų su ukmergiečiais, tačiau sveikata neleisdžia. Beliko kantriai laukti.

Rudenį iš Anykščių gavau Vienuolio laišką. Rašytojas rašė: "pranešu, kad aš mielu noru nuvyksiu į Ukmergę, kada tik Tamstos pakviesite.

Prašysiu tik bent prieš porą dienų paskambinti telefonu Nr. 24."

Susitikimas su ukmergiečiais

Šeštadienį spalio 13 d., rajono laikraštis skaitytojams pranešė: "Šiandien į Ukmergę atvyksta lietuvių literatūros klasikas Antanas Vienuolis-Žukauskas." Jau kelios dienos skelbimai gatvėse kvietė į Vienuolio kūrybos literatūrinį vakarą.

Pavakaryje su Vienuoliu atvažiavome į Ukmergę. Prie vidurinės mokyklos, koridoriuose būriai žmonių. Didžioji mokyklos salė kaip sakoma, lūžo nuo žmonių. Daugelio rankose

puokštės gėlių. Atrodė, lyg visų darželių astros ir gladiolai suplaukė į salę. Pamatę rašytoją visi atsistoja, ploja. Skardus "valio" sudrebina skliautus. Rašytojas jau sėdi pirmoje eilėje, o dar gerą dešimtį minučių visi stovėdami ploja.

Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas B. Strazdas pasakoja apie Vienuolio gyvenimo ir kūrybos kelią.

Vienas po kito scenoje pasirodo skaitytojai. Neseniai mokslo keliais pradėję žengti jaunuoliai ir gyvenimo audrų užgrūdinti žmonės dėsto savo mintis, dėkoja Vienuoliui.

Įsiminė skaitytojo A. Sežanio žodžiai.

— Aš darbininkas,—sakė senyvas, neaukšto ūgio vyriškis,—ir nejaunas esu. Todėl galiu drąsiai tvirtinti, kad rašytojo Vienuolio knygos mus, Lietuvos darbininkus, kėlė į kovą prieš tamsą dar tada, kai tik pradėjo lietuviškai knygas spausdinti.

Atmenu, pasiekė mane 1913 metais išleista Vienuolio knygelė "Paskenduolė," ta pati, pagal kurią neseniai ukmergiečiams scenoje parodė spektaklį Vilniaus akademinis dramos teatras. Kaip ji patiko tada mums! O todėl, kad joje teisybė parašyta, teisybė apie sunkią vargdielių mergaičių dalį ano meto lietuviškajam kaime.

O žinote, kaip sukilo prieš "Paskenduolę" davatkos ir dvasiškija. Kunigai skaityti ją drausdavo. Mat, knygelėje demaskuojama bažnyčios žala liaudžiai.

Šią knygelę aš iki šios dienos išsaugojau. Štai ji . . .

Čia Sežanis iš kišenius išėmė seną apdarytą knygelę ir parodė visai salei. Plojimų audra. A. Vienuolis atsistoja, paima knygelę, pasižiūri, užrašo labai šiltą autografa, gražina knygelę, apkabina ir pabučiuoja skaitytoją.

Nuoširdžiai kalbėjo Veprių kolūkio pirmininkas V. Eidukaitis.

— Kodėl mes mylime Vienuolį? Todėl, kad jis vaizduoja gyvenimą tokį, koks jis yra,—sakė V. Eidukaitis.—Puodžiūnų laikai Lietuvoje nūgrimzdo į praeitį. Bet Puodžiūnkiemis liko. Įdomu, koks šiandien mūsų kaimas rašytojo akimis. Apie tai draugas Vienuolis galėtų parašyti antroje romano dalyje. Tai būtų labai pageidautina knyga . . .

Vakaro dalyviai rašytojui linkėjo ilgų metų sveikatos ir sėkmės kūryboje. Stalas scenoje paskendo gėlėse, susikaupė krūva raštelių su klausimais. Rašytojas perskaitė savo naujo kūrinio "Medvėgalis" ištrauką.

Įsiminė žodžiai

Vienuolis išsamiai atsakė į visus klausimus, papasakojo apie savo kūrybinius planus. O paskui pasakė kalbą.

— Žmogaus gyvenime esti pavasaris ir ruduo. Pavasaris puikus žiedais, o ruduo turtingas vaisiais,—kalbėjo rašytojas.—Man jau gyvenimo ruduo, o jums pavasaris. Tačiau ir rudenį esti saulėtų dienų ir žvaigždėtų nakčių. Taip yra ir man šiandien, matant jaunąją mūsų kartą, linksimą ir laimingą. Todėl aš dar nesijaučiu senas ir pavargęs, kartu su jumis svajoju apie viską—ir apie neparašytus romanus ir apysakas, ir apie jūsų laimingą ateitį, į kurią kelią atidarė Tarybų valdžia . . .

Mano kelias į gyvenimą buvo įvairus, sunkus. Jums sudarytos puikios sąlygos mokytis ir dirbti. Ir ne tik jums, bet ir visiems mums. Štai kodėl aš esu pasiryžęs dar daug ką nuveikti . . .

Vienuolis kalbėjo ištisas dvi valandas. Didieji pasaulio ir laiko įvykiai ir kasdieniniai darbai buvo perpinti rūpesčių žmogumi, jo siekais ir ateitimi. Tribūnoje kalbėjo didelis žmogus ir humanistas, spinduliuojąs gyvenimo patirtimi, begaline meile Nemuno ir Šventosios krantų žmonėms.

Nuo tų atmintinų minučių prabėgo ištisi du dešimtmečiai. O ir šiandien daugelis vakaro dalyvių gerai atmena Vienuolio žodžius.

Su duona ir druska

Sekmadienį rašytojas susitiko su miesto jaunesniųjų klasių moksleiviais, o pavakaryje nuvykome į Želvą. Prie vidurinės mokyklos svečio laukė skaitytojai. Mokytojas A. Židžiūnas Vienuolį Žukauską pasveikino, sutiko su duona ir druska.

Salėje buvo apylinkės valstiečiai, mokytojai, ypač daug jaunuolių. Rašytoją pasveikino mokyklos direktorius A. Rakauskas, vaizdžiai apie Vienuolio kūrybą kalbėjo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja I. Usonytė, Želvos kolūkio pirmininkas M. Mackonis, Moksleivė G. Aukštuolytė vykusiai perskaitė ištrauką iš "Paskenduolės."

— Man labai malonu, kad Želvoje taip yra mylima ir gerbiama mūsų literatūra. Man teko praeiti ilgą ir įvairų gyvenimo kelią. Ir šiandien mums, pagyvenusiems ir audrų blaškytiems, labai džiugu matyti mūsų jaunimą, su tokiu užsidegimu ir meile statantį naują gyvenimą,—kalbėjo Vienuolis.—Tarybinė vyriausybė ir Komunistų partija tau, mielas jaunime, sudarė

visas sąlygas mokytis ir dirbti. Jūsų kelias yra žymiai lengvesnis nei mano kartos nueitas kelias.

— Jūs mane sutikote senu, tačiau labai puikiu mūsų tautos papročiu. Ir sugrįžus į Anykščius bus labai malonu prisiminti šį susitikimą, jūsų žodžius. Būtinai pasistengsiu ateityje dar kartą atvykti pas jus. Tad nesakysiu sudie, o iki pasimatymo, — baigė savo kalbą rašytojas.

Vėlai naktį mašina sustojo Anykščiuose, prie Vienuolio gt. Nr. 3 namo. Vienuolis dar pavaišino arbata ir atsisveikino.

Vienuolio padėka

Po kelių dienų laiškininkas atnešė Vienuolio laišką. Rašytojas rašė:

Gerbiamasis draugas H. Vencevičiau, grįžęs į Anykščius, ukmergiečiams ir želviečiams siunčiu nuoširdžiausią padėką už tokį mielą ir atmintiną priėmimą.

Jūsų man pareikštas entuziazmas ir nuoširdumas man paliko neišdildomą įspūdį, kuris duos įkvėpimo naujiems kūriniams parašyti. O Jums, drg. H. Vencevičiau, ypač dar dėkoju už tokį svetingą ir mielą rūpinimąsi mano asmeni, atsižvelgiant į mano amžių. Tai buvo malonu ir gražu. Viso geriausio!

Jūsų A. Vienuolis

Taip jau likimas lėmė, literatūriniai vakarai Ukmergėje ir Želvoje buvo paskutiniai didžiojo Anykščių žemės sūnaus gyvenime.

MUZIEJAUS TREČIOJI

A. POŠKUS

Sių metų pradžioje Lietuvos TSR Ateizmo muziejus organizavo ir pravedė trečiąją mokslinę konferenciją tema "Religija—pasaulėžiūrų ir idėjų kovoje." Joje dalyvauti pareiškė norą 28 mokslininkai. Iš jų pateiktų paraiškų buvo atrinkta 14 pranešimų, kuriuose gvildeno aktualias problemas. Tai apie Lietuvos Komunistų partijos veiklą ateistiškai auklėjant respublikos darbo žmonės išvystyto socializmo sąlygomis (1959-1975), kosmoginius vaizdinius Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, žmogaus nemirtinumo problemą ateizmo ir religijos kovoje, religinės sąmonės irimo socializmo sąlygomis procesus, ateizmo interpretaciją lietuvių kleri-

kalinės emigracijos spaudoje po II-ojo Pasaulinio karo, religijos ir mokslo santykio interpretavimą Lietuvos katalikų bažnyčioje mūsų dienomis ir t. t.

Sių ir kitų pranešimų autoriai respublikos mokslininkai, kaip istorijos m. daktarė prof. P. Dundulienė, filosofijos m. daktaras prof. I. Zaksas, filosof. m. kandidatai A. Gaidys, J. Mačiulis, L. Snipas, istorijos m. kandidatai A. Balsys, J. Jermalavičius, V. Lauraitis, jauni mokslininkai D.—M. Buišytė, J. Stankaitis, Br. Deksnys, V. Raudeliūnas, F. Laurinaitis.

Konferencijos darbe dalyvavo ateistai, paskaitininkai, mokytojai, mokslininkai.

LTSR Ateizmo muziejaus direktorius Antanas Martinionis pradeda mokslinę konferenciją.

Foto J. Čebio

“Lakštutēs”

presents
a
Concert
and
Dinner

Sun. Oct. 9, 1977

Golden Ox South Restaurant

6250 West 63rd Street
Chicago, Illinois

at 1 p. m.

SPONSORS

\$50.00

AMERICAN-LITHUANIAN WOMEN'S CULTURAL SOCIETY
CICERO LITHUANIAN WOMEN'S CLUB

\$25.00

ROSELAND AIDO CHORUS

\$15.00

ROSELAND LITHUANIAN WOMEN'S CLUB
JOHN FEIZA
MARY & ARCHIE NIKAS

\$10.00

NELLIE & LOUIE DE SCHAAF
MARY GRAGER
Prof. B. F. & Mrs. MILDRED KUBILIUS (Hot Springs, Ark.)
MAGDALENA NORUIŠIS
VITO A. PAJAUJIS
JOHN PATECKAS
ISABEL SAGADINAS

\$7.50

STELLA LAWATSCH (Michigan)

\$5.00

ADELINE BACEVICH
ANIELĖ DOČKIENĖ
TONY LITVINAS
JULIA & MIKE MARAZAS
LUCILLE MATUZ
MARCELLA PASKIER
DOMININKAS RYMSHA

\$2.50

PAUL MASELIS
STANLEY ZOLPE

\$27.50

ARIZONA WELL-WISHERS:
A. & A. ELANIS — N. & J. GORDON — J. KOLL & FAMILY
BETTY LEWIS — DELLA REUTHER — STANLEY STRAUKAS

We sincerely appreciate your generous contribution.

“Lakštutēs”

PROGRAM

Dinner at 1:00 P. M.

(We trust that you'll find the food very tasty)

Concert at 2:30 P. M.

(And the program simply delightful)

1. TRIO ..... Jaunystēs šventē
Kur tas kelelis
2. WANDA SOLO ..... Meilē mane sužavējo — "Countess Maritza"
3. ESTELLE & WANDA Sympathy — "Firefly"
4. TRIO ..... Ei važiujū — Lenkų liaudies daina
"Vagabond King Medley"
  - a) In the night (trio)
  - b) Huguette's Waltz (Helen)
  - c) Love me tonight (trio)
  - d) Love for sale (Wanda & trio)

Prašvilpta meilē — Slēnio
Liaudies dainelēs
5. "MY MOM & ME" ..... Helen & son Robbie — Novelty number
6. ESTELLE SOLO ..... Les oiseaux dans la charmille — Offenbach
7. "JUST FOR FUN" ..... Lori & Amy Cericola — Chop Stix
8. TRIO (3 songs sung as one)
  - a) Sympathy (Wanda)
  - b) Sweetheart (Estelle)
  - c) Merry Widow Waltz (Helen)

Laiškų daina — "Grand Duchess"
Linksmas vėjau

We thank you for making our Concert & Dinner a success.

Estelle Bogden
 Helen Bordner
 Wanda Gaidam
 (otherwise known as the "Lakštutės")

We would like to extend our congratulations and support,
 to encourage you to continue entertaining and the prolonging
 of the Lithuanian culture.

PAUL & SALLY RIDIKAS

3354 SOUTH HALSTED STREET
 Chicago, Illinois 60608
 YA 7-1911

Singers need an accompanist, therefore, our good wishes
 also include

Valeria Urbikas

who complements the lovely "Lakštutes" on the piano.

---

*Capin
 6115 So Rockwell St
 Chicago Ill 60629
 RE-7-8665*

ISPŪDŽIŲ REIKŠMĖ KŪRINIUI

A. LIEPSNONIS

Labai populiarī tiesa: rašytojas prasideda nuo talento. Tačiau dialektika reikalauja pridurti: ir nuo išpūdžių, o ypač nuo jų gausumo. Gorkis tiesiai pasakė: "Pas mane buvo tiek išpūdžių, kad aš negalėjau nerašyti." 1905-1920 m. lietuvių prozoje vyravo tema apie sodžių. Bet iš visų "kaimišku" rašytojų švystelėjo genialiū sodžiaus žmogaus, jo psichologijos, sielos pavaidavimu tik Žemaitė. Kodėl? Jei kiti vėliau "išbėgo" iš kaimo, tai ji visą gyvenimą bendravo su Topyliais, Zosėmis, marčiomis, kurių portretą nupiešė. Ji ir kalbos perlus ėmė ne iš gramatikos, o iš šimtų kaimo vyrų ir moterų lūpų. Prileiskim. Žemaitė irgi, kaip kiti, būtų pabėgusi iš šiaudinės pastogės ir savo personažus lipdžius labiau "iš atminties." Tokiu atveju jos talentas žerėtų ta pačia ugnimi. Bet vis dėlto mes dar nebūtume turėję tos Žemaitės, kuria didžiuojamės nūnai. Nes su "pabėgimu" iš kaimo ji būtų praradusi daug daug išpūdžių. Žinoma, kai ji jų tartum grūdus ligi 50 metų pripylė pilną klėtį,—tai jau buvo nesvarbu prie kokio stalo rašyti: ar prie kaimiško, ar prie miestiško . . . Nesvarbu. Viską Žemaitėi lėmė išpūdžių jūra . . .

1927-1939 m. reakciniai literatai sodžių piešė "ramų," "sotų." Šią pasaką P. Cvirka sugriovė su savo "Žeme maitintoja." Kiti sodžių vaizdavo "senoviškai." O jis pastebėjo: kaime, žmonių, santykiuose jau įvyko kokybinių pasikeitimų. Na jau griaua tą "senovę," verčia vagą naujai, revoliucinei ateičiai. Ar visa tai jis pastebėjo tik savo didelio talento išvalgumu? Ne tik. Jis dar skyrėsi iš visų rašytojų, tuomet vaizdavusių "šiaudinę pastogę," dar ir tuo,—kad jis buvo sutikęs ne vieną Tarutį, ne vieną Moniką, o gal šimtą. Su jais šnekėjo, jų klausėsi nepertraukdamas, nevaidindamas "pono," o kaip lygus su lygiu. Todėl jam kaimiečiai ir atverdavo širdį. Jis gerai pažinojo ir Jarmalus.

Cvirkai buvo būdinga—bendrauti su žmonėmis, demokratiškai, paprastai su jais pasišnekėti. Todėl jis gerai išstudijavo visų sluoksnių ir visų profesijų vyrus ir moteris. 1940-1947 m. labai mėgo bičiuliauti su draugais, kuriuos fašistai kalino. Jis nepalaikė mandrių, pasipūtu-

sių žmonių. Ligi sielos gelmės būdamas demokratiškas, jis ir atsiverdavo "apačių," masių žmogui. O kaip jis elgėsi su rašytoju? Jam dar ne viskas, jei parašei gerą knygą. Dar reikia ir paprastumo, demokratiškumo pokalbyje su žmogumi, su liaudimi. Pagal jį: Jei rašytojas parašė menišką veikalą, sukūre šviesų personažą ir pats autorius elgiasi taip jautriai, taip žmoniškai, kaip jo saulėtų polėkių herojus,—tai toks rašytojas dar įdomesnis, dar patrauklesnis, Nes priešingu atveju jis bus lyg tas kunigas, kuris sako: "Nežiūrėk, ką aš darau. Klausyk,—ką sakau."

P. Cvirka ne sykį man tvirtino:

— Man dar ne viskas, kad kitas apie mano knygą parašė palankiai. Reikia—tatai turėtų išplaukti iš nuoširdumo.—Ir šyptelėdavo.—O gal mane išgyrė tik todėl, kad aš rašytoju sąjungos pirmininkas!

Ir dabar stebiuos, kad jis nuoširdžiai sutikdavo mano etiudus apie jo raštus . . . Matyt, todėl, kad į popierių perkėliau tokias mintis, kurias padiktavo širdis. Su juo susipažinau 1931 m. Buvo be galo paprastas. O gal todėl, kad parašė dvi knygas? Su juo šnekėjau kelias dienas prieš jo mirtį. Jį jau žinojo visos broliškos respublikos ir užsienis. Bet liko toks demokratiškas, koku išryškėjo pirmoje pažintyje.

Cvirka mėgo šnekėtis su įdomiais žmonėmis. Na su tais, kurie turėjo daug išpūdžių. Taip jis šave turtino. Jei kas sudarytų statistiką, kiek Cvirka pažinojo žmonių, su jais šnekėjo,—išryškėtų—tai beveik minia . . . Taigi Cvirkos talentas, plius jo išpūdžių gausumas—štai šio prozininko genialybės šaltinis. Prileiskim. Jis būtų rašęs rusiškai ar prancūziškai, tai nūnai pasaulis jį žinotų nemažiau, negu žino Balzaką. Bet džiugu—jis eina ir eina į pasaulinės literatūros sceną.

1931-1933 m. S. Nėris įžiebė posmus apie revoliucionierius. Taip pat ir apie keturis komunarūs. Kaip? Pasikliaudama tik talento intuicija? Ne. Ji pasišnekėjo su keliais pagrindininkais, komunistais, vienu kitu CK atstovu. Savo temai kaupė išpūdžius. Pagaliau gyvai,

tiesiog iš lietuviško juodžemio nulipdė kovotojų portretą. Atrodo, kad S. Nėrį sujaudino keturių draugų sušaudymas anksčiau, negu atvirai, griežtai pasisakė prieš fašizmą. Gal tai ir buvo viena priežasčių, kodėl ji nužingsniavo su darbo mase . . .

O kaip rašytojas lipdo personažą? Iš tų žmonių, kurie jam padaro didžiausią įspūdį. Štai Baltušio "Parduotose vasarose" irgi žėri tokių prototipų—"dvynukai" iš gyvenimo, iš autoriaus "kaimynų."

O Guzevičiaus "Samokslas"? Šitos epopėjos nebūtume turėję, jei autorius 7 metus už grotų neišstudijavęs savo būsimus herojus. O jie ypatingai—kovos vyrai ir moterys. Su jais jis už grotų "kramtė plutelę." Apie juos sukaupe daug daug įspūdžių.

A. Guzevičių, rašytoją, Lietuva sužinojo 1946 m. iš tęsinių pirmojo romano. Bet jis prozai turėjo nemažai įspūdžių ir 1931-1938 m. Deja, kalėjo. Jis prisilaikė ir tuometinio proletarinio rašytojo principo: "Proletariniam rašytojui netinka bendradarbiauti liberalinėje spaudoje."

Sakysime, jis 1931-1938 m. būtų prisilaikęs pažangiųjų rašytojų nusistatymų. Tokiu atveju jau tada skaitytojai būtų užtikę jo kūrinius "Kultūroje." Bet tokiu atveju tekę rašyti tik tokius kūrinius, kurie praeitų pro cenzūrą. O Guzevičius iš principo nenorėjo varžyti savo kūrybinių polėkių. Todėl 1933-1934 m. savo apysakas dėjo į Šiaulių kalinių žurnalą "Kolektyvistą." Jas gerai vertino P. Glovackis, L. Adomaskas—visas politinių kalinių kolektyvas. Tos eilutės—bombos. Fašistai jų bijojo. Todėl jo kūrinius sunaikino . . .

Bet Guzevičius visus nustebino kūrybiniu aktyvumu 1943-1965 m. Mat, po ilgo, priverstinio tylėjimo susidarė sąlygos kurti. Taigi įspūdžių gausumas jam padėjo pralenkti kūrybiniu aktyvumu net gan darbščius rašytojus . . . Taigi A. Guzevičius, pasirinkęs erškėčiuotą kelią į literatūrą,—negalėjo pasitenkinti tik pažangaus rašytojo rémais. Jie jam buvo siauri. Todėl jis nemanė spausdintis "Kultūroje." Jei reiškėsis proza legalioje spaudoje, jis 1940 m. rytą būtų sutikęs jau populiariu rašytoju. 1939 m. jo kūrybą sekė "Laisvės" skaitytojai. Deja, tos eilutės Lietuvoje dėl cenzūros negalėjo švystelėti. Pasireiškęs naujoje visuomenėje savo romanais, greitai susilaukė didelio talento pripažinimo.

Karo metais visa pažangioji žmonija sekė: ką I. Erenburgas rašo apie hitlerinį priešą. Jo žodis

jai darė didelį poveikį. Kodėl? Todėl, kad jis įspūdžius kaupė fronte iš kareivių, iš vokiškų belaisvių ir jų laiškų. Buvau ir aš dviejuose frontuose. Liudiju: mūsų kareiviai jo apybraižas vertino nemažiau, negu kulkosvaidį, negu šovinius. Jį labai gerbia ir lietuvių tauta. Jis išaukštino lietuvišką diviziją už herojizmą prieš hitlerininkus fronto ugnyje.

Taip, rašytojas savo kūryboje remiasi įspūdingais žmonėmis. Jie ir veikia skaitytoją įtaigiai.

Kodėl L. Tolstojus Anos tragediją atskleidžia kritimu po traukinio? O kodėl jai neleido paimti taurės su nuodais? Jam buvo aišku—Ana, sumalta traukinio ratais, labiau sukrės žmogų. Labiau!

Lietuvoje labai populiarios revoliucionierių knygos. Kodėl? Todėl, kad jų autoriai daug pergyveno, pasakoja apie būdingus žmones. Tuo įtaigi M. Šumausko "Kovų verpetuose." Yra tokių idomių žmonių, kad belieka rašytojui juos pamatyti ir iškelti lyg ant pjedestalo savo knygoje. Štai D. Kučinskas man KSDK pasakojo, kaip jis laukė mirties. Gyviesiems pažadėjo:

— Kai įeis į vienutę, šūktelsiu: "Išveda." Draugai mane išlydės su giesme.

Bet kaip "nepramiegoti?" Kaip? Mirtininkas praręsė "telefoną." Na—nuo durų ligi metalinio bakelio virvelę. Prie jos pririšo puoduką. Lyg zakristijonas temptelėjo: varpas skamba! Juk tai tikras šedevras! Gorkis ar Cvirka, vaizduodami mirtininką,—su mielu noru pasinaudotų. Štai kokį didelį įtaigumą suteikia rašytojų įspūdžiai.

O kaip su istoriniu romanu? Na, kaip pieši žmogų, gyvenusį prieš 100 metų? Autorius susipažįsta su dokumentais. O meilės scenas, peizažą, psichologiją piešia, pritaikydamas patirtį su nūdienos žmogumi. A. Fransas "Pingvinų soloje"—temą ėmė iš istorijos. O visą kitą—"fantazavo." Guzevičius—griežtai prisilaikė tikrumo. Todėl jam buvo ir sunkiau personažams įžiebtį gyvybės. Sunkiau.

Juo rašytojas duri daugiau įspūdžių, juo jis įdomesnis. Taigi talentas ir įspūdžiai—rašytojo reikšmės švyturiai.

TARYBŲ LIETUVOS LIAUDIES MENININKŲ NAUJI LAIMĖJIMAI

A. GUČIŪNIETIS

Lietuvoje dabar labai sparčiai vystosi liaudies kūrybinės jėgos.

Mūsų šaunūs liaudies dailininkai gražiai išreiškia savo džiaugsmus, lūkesčius, svajones ir siekimus, kurie išplaukia iš pergalingos socializmo statybos, kuriant naują tarybinę kultūrą—socialistinę savo turiniu ir tautinę savo forma.

Gražiai prabilo mūsų liaudies, o ypatingai kolūkiečių buitinis žanras. Puikiai vaizduojami mūsų jaunimo žavūs šokiai, dainų ir muzikiniai motyvai, veržimasis į mokslą ir švietimą.

Labai pasikeitė, praturtėjo medžio drožėjų kūrinų tematika ir idėjinis kryptingumas.

Jų kūrybos turinys įgavo pasaulietinį, liaudišką, socialistinį pobūdį. Medžio drožyba, intarsi-ja ir inkrustacija įgyja vis gilesnio išraiškumo, didesnės gyvenimo tiesos, išlaikydama savitą nacionalinį originalumą, vis daugiau išivyrėja laisvumas ir nauji reiškiniai.

1976 m. vasarą aplankiau Obelių vidurinės mokyklos mokytojos E. Zalogaitės 70-ies medžio raižinių įdomų ir gražų namų muziejų.

Tai nemažai puikių klasikinės lietuvių bei pasaulinės realistinės literatūros personažų,

Iš pasakos "Eglė žalčių karalienė". E. Zalotaitės medžio raižinys.

mūsų liaudies istorinių kovų vaizdavimų, "Kalvio Ignoto" gyvenimo vaizdai ir kiti.

Mokytojos menininkės E. Zalogaitės meniniai darbai tai gražus mūsų liaudies menininkų medžio raižytojų kūrybinis įnašas vertingai praplėtęs meninės drožybos ir inkrustacijos kūrybinę apimtį.

Trakų pilis ir jos įkūrėjas Gediminas. E. Zalogaitės medžio raižinys.

PRISIMINIMAI IŠ KARO AUDRŲ

J. POŽĖRA

Mano senelei buvo netoli aštuoniasdešimt. Baltutėlė ir palinkusi, it žydinti ieva paupyje, ji savo suvytusiomis rankomis kamšė, mūturiaivo ant prekinio vagono grindų kliedintį, tarsi ugnyje degantį, ketverių metų mano broliuką. Šalia jos baikščiai glaudėsi jauniausioji trimetė sesutė, o prie jos—septynmetė. Aš buvau vyriausias. Man jau buvo visa keturiolika, ir todėl kiekvienoje stotyje aš bėgdavau vandens. Visą kelią mus lydėjo vokiečių lėktuvai. Juodi karo dūmai dengė Baltarusijos ir Smolensko žemes. Sprogimų ir kulku švilpesio lydymas, traukinys stūmėsi į Rytus . . . Senelė ašarojo. Kažkur karo verpetuose dingo, tolimoje Lietuvoje liko mūsų tėvai . . . Kas laukia šitų vargšų našlaičių . . . Ji raudėjo balsiai, lietuviškai tardama sielvarto sklidinūs žodžius, bet ir visas vagonas, ir kiekvienoje stotelėje susirinkę žmonės puikiai ją suprato.

Apyaušrio sambrėškoje traukinys stabtelėjo nedidukėje stotelėje. Aš strimgalviai pasileidau ieškoti vandens ir, sugrįžęs po kelių minučių, išvydau vaizdą, amžiams įstrigusį mano širdyje.

Prie mūsų vagono bruzdėjo būrelis vietinių gyventojų. Vieni—rankose laikė didelius kepalus duonos, kiti—pilvotus butelius su pienu, stiklainius su medumi ir pirmosiomis žemuogėmis. Visa tai jie vienas per kitą brukto mano bobulei, kuri stovėjo vagono duryse ašarotomis akimis, vienplaukė, išsidraikiusiais žilais plaukais ir bėrė padrikus lietuviškus žodžius.

— Rodimyje mojil!—suaimanavo prie vagono rusų moteris. Jos balse buvo tiek daug širdgėlos ir skausmo, kad, rodos, ji viską suprato, ką jiems apie karo pabėgėlių dalią pasakojo senelė.

Paskui vienas vyriškis nusimetė savo švarką ir, įlipęs į vagoną, apklojo juo kliedintį, vis tebekarščiuojantį broliuką.

Tuomet aš pirmą kartą svokiau, jog sielvartą galima suprasti ir be žodžių . . .

Yra Penzos srityje nedidelis miestelis—Nižnij Lomovas. Štai į šį nediduką Rusijos miestelį ir nubloškė mus karo audra. Ankstyvą ir be galo skaidrų birželio rytą traukinys sustojo šiame miestelyje. Toli liko bombų sprogimai, sužeistų-

jų aimanos, gaisrų pašvaistės. Čia, stotelę supančiuose medžiuose, nerūpestingai ulbėjo paukščiai ir, rodos, niekad nebuvo jokio karo, o tik slogus sapnas. Tačiau ir čia mūsų laukė šimtai žmonių. Daugelis buvo atsitempę dviračius vežimėlius, kad padėtų pergabenti pas save pabėgėlių daiktus ir vaikus. Tačiau valdžios atstovai jau pasirūpinę automašinomis, ir mes po valandos miegojome kvepiančiame šiene, kuris buvo suverstas mokykloje ant grindų.

Pabudau pavakarėje. Pažadino mane švelnus prisilytėjimas. Atmerkiau akis ir apsidairiau. Senelės nebuvo. Mažieji plačiai atvertomis akimis spoksojo į dvi moteriškes, kurios jiems kažką pasakojo, kažko klausinėjo nesuprantama rusų kalba. Į visus klausimus aš atsakinėjau vieninteliu žodžiu:

—Litva.

Nežinau, ar šios paprastos rusų moterys žinojo ką nors apie šį nedidelį žemės lopinėlį—mano gimtąją Lietuvą, bet jos su negėstančia šypsena lingavo galvas ir, ištraukusios iš talpių pintinių, mums brukte brukto įvairius skanėstus . . . Beveik dvidešimt metų prabėgo nuo tos dienos, bet ir šiandien aš jaučiu svaiginantį kvapą ragaišio, kurio plutelė buvo apgruzdusi ir tokia skani! Ir šiandieną aš jaučiu burnoje aviečių skonį, amžiams išlikusį nuo stiklo karštos arbatos, kurią gėrėme ir kuria nepažįstamos rusų moterys girdė sergantį broliuką, savo motiniškomis rankomis prilaidydamos svyrančią jo galvą.

Daug buvo mūsų, karo nublokštų pabėgėlių. Iš Lietuvos, iš vakarinių Baltarusijos sričių, iš Ukainos, Latvijos. Ir visur mus priglaudė, savo meile sušildė Rusija.

O kai pūstelėjo pirmieji žvarbūs vėjai, kai būreliai mokinukų keliais ir takeliais pabiro į mokyklas, mus priglaudė paprasti rusų žmonės savo šeimose. Jų namų židinyse atstojo mums prarastą šeimų šilumą. Ir šiandien, kai mūsų šeima susirenka krūvon, mes su nuoširdžiausia meile ir neapsakomu dėkingumu prisimename tuos paprastus žmones, nes tik jų meilės ir draugystės dėka mes išlikome gyvi.

Dar tuomet aš pirmą kartą gyvenime suvokiau, kad didžiai ir nuoširdžiai draugystei žodžių nereikia.

Pačiu sunkiausiu metu, kai dar hitlerininkų ordoms prie Volgogrado nebuvo sulaužytas nugarkaulis, kai mūsų Tėvynės likimas sprendėms aršiausiuose mūšiuose, beveik badaudami, po keliolika valandų per parą žmonės nesitraukė nuo staklių, kaldami Pergalę,—mums, karo audrų į tolimąją Rusijos žemę atblokštiems nepilnamečiams iš Lietuvos, buvo sukurti ne vieni vaikų namai. Vieni iš jų įsikūrė Gorkio srityje, nuostabiai gražiam Simorsko kaimelyje ant Okos kranto. Čia, tolimoje Rusijos žemėje, vaikai mokėsi gimtąja lietuvių kalba, čia Tėvynės motina pasirūpino, kad jie išaugtų šviesiais žmonėmis, kad nepraeitų veltui ankstyvosios vaikystės metai . . .

Šimorske buvo nedidelė laivų remonto gamykla. Priėmė mane gamyklon mokyti tekintojo darbo. Mano meistras mokytojas Nikolajus buvo šviesbruvys, visai jaunas vaikinukas. Mes su juo susipažinome anksčiau, nes jo motina dirbo mūsų vaikų namuose virėja. Visi mes ją vadinome "teta Aksinija."

Nepasakysiu, kad aš buvau geras Nikolajaus mokinyš. Nelengvai sekėsi tekintojo darbas. Tačiau mano mokytojas atkakliai spaudė, šimtus kartų kartodamas, rodos, aiškius ir paprastus dalykus. Stebėjau, iš kur jis semiasi kantrybės. Bet po dviejų mėnesių, kai aš šiaip taip ėmiau savarankiškai grabaliotis, viskas paaikškėjo: Nikolajus tą pačią dieną padavė pareiškimą savanoriu išeiti į frontą . . . O po kelių mėnesių, sugrįžęs iš darbo, aš radau tetą Aksiną apsverkusią. Ji, sukdamą šalin nuo manęs paraudusias akis, prikrėtė dubenį garuojančios žirnių košės ir, sunėrusi ant krūtinės rankas, nusigrįžo į langą, už kurio, apsnigtomis karūnomis pasipuošusios, rymojo pušys.

— Kas jums, teta Aksinja?

Ji krūptelėjo, bet nieko neatsakė. Tik po kurio laiko įkišo ranką į palaidinukės užantį ir pratiesė ištrauktą popieriaus lapelį. Širdis man dunktelėjo ir akimirksniu perdžiūvo gerklė. Taip, mes puikiai žinojome šitų iš fronto ateinančių lapelių turinį ir kiek daug sykių matėme, kokį neapsakomą skausmą jie atneša. O juk Nikolajus buvo vienintelis Aksinjos vaikas. Nei vyro, nei brolių, nei seserų . . . Nieko ji daugiau šioje žemėje neturėjo.

Įsikniaubęs į jos krūtinę, aš verkiau kartu su ja. O ji glostė mano galvą ir ramino:

— Neverk . . . Nereikia, Josifai . . . Jie dar užmokės mums už viską . . . Ir už tavo kančias . . . Neverk . . . Ir negalvok, kad tu kaltas. Nikoluška vis tiek būtų išėjęs . . .

O, nuostabioji rusų motina! Tu ir begalinio sielvarto valandoje radai savyje jėgų paguosti kitą, kurio kančia it mažas lašelis skausmo ir širdgėlos vandenyne. Žmonija niekad neužmirš tavo, rusų motina, aukos, ir mūsų palikuonys lenksis tavo pasiaukojančiai meilei.

O paskui? Paskui buvo kelionė atgal į Lietuvą. Kažkur Vakaruose dar griudėjo karas, ir kone kiekvienoje stotelėje matėme sužeistus rusų karius, savo krauju palaisčiusius Lietuvos žemę . . . Matėme priešų sugriautus tėviškės miestus, mirusias gamyklas ir matėme, kaip tos gamyklos prisikėlė naujam gyvenimui, matėme ant staklių ir įrengimų, kurie nenutrūkstama srove plaukė pokario metais į Lietuvą, užrašus: iš Maskvos, Leningrado, Sverdlovsko, Novosibirsko, Tambovo, Odesos . . . Visų ir neišvardvsi!

Ir kai neliko karo žaizdų mano tėviškės kūne, kai atjaunėjusiuose Lietuvos miestuose, gamyklose gaudė darbo ir tautų draugystės himnas, vėl mano širdin įstrigo nedidelis epizodas . . .

Kauno hidroelektrinės turbinos dar nesisuko. Jas dar tik montavo atvykusi brigada.

Mes sėdėjome statybininkų valgykloje ir srėbėme barščius. Prie gretimo staliuko pietavo turbinų montuotojų būrelis. Staiga prie jų priėjo visas mazutuotas vyriškis ir tarė:

— Na, Vasia, šok!

Bet Vasia, stambus, plačiapetis garbanius, tik nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir paklausė:

— Sūnus ar duktė?

— Sūnus, Vasenka!—Patiesė ant stalo telegramos blankelį draugas, ir Vasia iš tiesų šoktelėjo nuo kėdės. Jo platus veidas švietė tokiu džiaugsmu, jog, rodos, duok žmogui sparnus, ir jis akimirksniu nuplansos žvilgtelėti į savo pirmagimį. Ir staiga Vasia apniuko. Sunkiai nusileido ant kėdės, atstūmė lėkštę su neišsrėbtais barščiais ir su apmaudu iškosė:

— Du mėnesius jos nemačiau. Nėščią palikau. Kad nors dienele, nors valandėlę išrūkčiau, nors viena akimi į juos pažvelgčiau . . .

— Ką gi, važiuok . . . Mes čia kaip nors,—atsiliepė vienas iš draugų.

Vasia nieko neatsakė. Nežinau, ar jis grūmėsi su širdyje gimusia pagunda, ar jis mintyse kalbėjosi su savo artimaisiais, visoje žemėje jam brangiausiais žmonėmis, ar dar kažką kita

Antanas JONYNAS

Jonynas, Antanas (g., 1923, XII.14 Alytuje)—rašytojas. 1933-40 mokėsi Alytaus g-joje. 1940 sunkiai susirgo ir neteko regėjimo. 1944 baigė Kauno mokytojų seminariją. Dirbo Lietuvos TSR Socialinio aprūpinimo liaudies komisariate. Nuo 1944 ilgą laiką buvo Aklųjų d-jos v-bos pirmininkas. 1949 išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį "Kovotojų dainos." 1951-52 mokėsi Literatūriniam Gorkio in-te Maskvoje. 1954-62 su pertraukomis dirbo "Literatūros ir meno" ir "Pergalės" redakcijose. Nuo 1955 TSKP narys, 1958-59 kandidatas į LKP CK narius. 1958-59 "Moksleivio" redaktorius.

PENKMEČIAI

*Į penkmečius nueinančius
Žiūrėkit,
Komunistai. —
Į savo darbus didelius,
Į skambančią jaunystę,
Į pergales,
Į nuostolius,
Į nugalėtus nuotolius,
Į džiaugsmą neišsenkantį,
Į blankstančias skriaudas...
Žiūrėkite
Patenkinti
Į paliktas pėdas.*

*Į penkmečius beeinančius
Žiūrėkit,
Komunistai. —
Į užmojus platėjančius,
Į bręstančią jaunystę,
Į naują vagą ariamą
Ir į kūrybos nerimą,
Į praktiką ir ištvermę
Įveikiamas kliūtis...
Žiūrėkit,
Kaip darbų versmė
Atūžia ateitis.*

*Į penkmečius ateinančius
Žiūrėkit,
Komunistai. —
Į svajones nesenstančias,*

*Į žilstančią jaunystę,
Į horizontų platumas,
Statybas neužmatomas,
Iškylančias iš rytdienos,
Atplaukiančias dainas...
Žiūrėkite
Į sklidas
Naujų kovų
dienas.*

*Mes penkmečiais matuojame
Kovų ir darbo kelią,
Mokėjimą, žinojimą,
Raumens ir proto galią,
Žmogaus pasiaukojimą,
Svajonę,
Išdainuojamą
Skubėjimu, lenktynėm
Lauke ir fabrike,
Akimirkom rinktinėm
Paprastame laike.*

*Žiūrėkite, žiūrėkite —
Akim,
Erdvių nebijančiom,
Širdim,
Visiems dalijančiom
Tikėjimą ir drąsą.
Matykit,
Ką sukūrėme,
Ką kuriame,
Ką turime,
Kas buvome,
Kas esam.*

*Mes,
Revoliucijos kovotojai,
Atsakome už viską. —
Už ateitį sparnuotąją
Ir kapo obeliską,
Už gimto namo židinį
Ir už metalo lydinį,
Už tvirtą taiką žemėje
Ir už Šalies galybę,
Už skrydžio begalybę
Minčiai žmogaus neramijai.*

*Žemė, žmogus ir laikas
Mums kraujyje dainuoja.
Žemė, žmogus ir laikas —
Jaunystė amžinoji.
Žemė, žmogus ir laikas —
Novatorių likimas.
Žemė, žmogus ir laikas —
Į ateitį šaukimas.*

*Žiūrėkite
Į žemę
Ir į žmogų.
Žiūrėkite
Į žmogų
Ir į laiką.*

*Po žvaigždėmis aukščiausiomis
Ir po gamyklos stogu
Žiūrėkite
Į laiką ir į žmogų!
Nenuoramos,
Kūrėjai mes.
Ir visą laiką laikom,
Kad komunistui privalus
Yra skvarbus, kantrus, gilus
Žiūrėjimas
Pačion daiktų esmėn,
Pačion dienų prasmėn.*

*Į penkmečius nueinančius,
Į penkmečius beeinančius,
Į penkmečius ateinančius
Žiūrėkit,
Komunistai. —
Su meile
Ir tikėjimu,
Su pergale linkėjimu,
Žiūrėkit
Į viliojančią,
Kartom besikartojančią
Jaunystę.*

FELIKSO DZERŽINSKIO REVOLIUCINĖ VEIKLA KAUNE

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Rugsėjo 11 d. sukanka šimtas metų nuo vieno pirmųjų marksistų Lietuvoje, liepsningo revoliucionieriaus, Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikėjo Felikso Dzeržinskio gimimo.

1887 metais jis įstojo į Vilniaus pirmąją berniukų gimnaziją. Po aštuonerių metų vienas pirmųjų priimamas į Lietuvos socialdemokratų partiją, 19 metų jaunuolis tampa revoliucionieriu profesionalu.

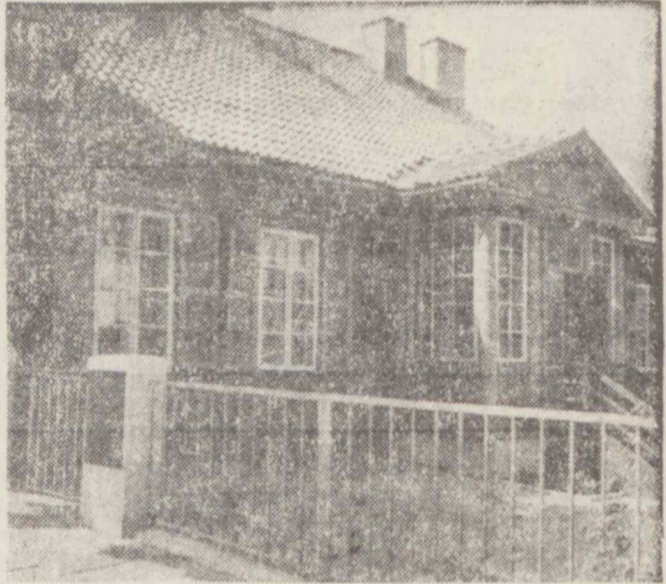
“Pats mokausi marksizmo ir vadovauju amatų bei fabriku mokinių rateliams,”—rašė Feliksas savo autobiografijoje. Tuo laiku Lietuvoje, kaip ir visoje Rusijoje, fabriku mokiniai buvo nepaprastai išnaudojami, verčiami dirbti po 14-15 valandų per dieną ir už tai gaudavo tik kapeikas. Fabrikantai mušdavo jaunuolius, tyčiojosi iš jų. Šiuos jaunus proletarus F. Dzeržinskis būrė į ratelius, mokė juos, propagavo pažangias to meto idėjas, griežtai pasisakydavo prieš darbininkų išnaudojimą.

Norėdamas labiau suartėti su darbo žmonėmis, jaunas agitatorius apsigyveno darbininkų priemiestyje. Jo butas buvo atviras pažangiam jaunimui. Nuo 1896 iki 1897 metų Feliksas dažnai sako kalbas darbininkų susirinkimuose, organizuoja demonstracijas, spausdina savo iniciatyva įkurtoje nelegalioje spaustuviėje darbininkams atsišaukimus, raginančius trumpinti darbo dieną, didinti užmokestį.

Vilniaus socialdemokratų partijos komitetas, sužinojęs, kad F. Dzeržinskio veiklą seka policininkai ir žandarai, pasiūlė jam, pakeitus pavardę, vykti į Kauną ir tame pramonės centre organizuoti socialdemokratų organizacijas.

1897 metų kovo 18 d. atvykęs į Kauną, F. Dzeržinskis randa neartus dirvonus: nemaža revoliucinio judėjimo dalyvių suimta, kiti neorganizuoti, po darbininkų kvartalų slankioja caro žandarai ir jų sekliai.

Pirmiausia reikėjo rasti kokį nors darbą. Jį šiaip taip rado knygriškyje. Nors jis buvo varginantis ir uždirbdavo labai mažai, beveik pusbadžiu gyveno, tačiau tai nesutrukdė jaunam revoliucionieriui vykdyti pagrindinį savo

F. Dzeržinskio memorialinis namas-muziejus
Vilniuje. Ch. Levino nuotr.

tikslą. Pasivadinęs “Knygrišiu,” per ketvertą savo revoliucinės veiklos mėnesių F. Dzeržinskis Kaune užmezgė glaudžius ryšius su aktyviausiais br. Tilmansų, br. Šmidtų, Šuvalo ir kitų stambesnių įmonių darbininkais. Organizavo nelegalias darbininkų sueigas, platino socialdemokratinę literatūrą, skaitė lietuviams darbininkams jų tėvų kalba agitacines brošiūras. 1897 m. balandžio 1 d. išleido lenkų kalba hektografu nelegalų socialdemokratų laikraštį “Korvien’ski robotnik” (“Kauno darbininkas”). Išėjo tik vienas numeris. Jame išspausdinti penki F. Dzeržinskio straipsniai: Į visus Kauno darbininkus, “Rekošo fabrikas,” “Kaip mums kovoti,” “Balandžio 16,” “Sibiras.”

Gegužės pirmosios išvakarėse Kaune buvo išleistas ir tarp darbininkų išplatintas F. Dzeržinskio parašytas atsišaukimas “Visų darbininkų šventė Gegužės 1,” kuriame kvietė darbo žmones iš vien kovoti su Rusijos proletariatu. F. Dzeržinskis vadovavo F. Podberezkio, J. Rozenbliumo ir kitų įmonių streikams, kurie pasibaigė darbininkų laimėjimu.

F. Dzeržinskio revoliucinę veiklą susekė Kauno policija. 1897 m. liepos 17 d. jį Edmundo Žebrovskio pavarde suėmė žandarai. Tai įvyko aikštėje prie karių bažnyčios, kur jis atnešė darbininkams perduoti nelegalią literatūrą.

Veltui žandarai stengėsi sužinoti su kuo jis palaikė ryšius. Nepaisydamas tyčiojimosi ir smurto, F. Dzeržinskis tylėjo. Iš kalėjimo jis reguliariai siuntė korespondencijas pogrindžio laikraščių leidykloms.

Apie tai, kad Feliksas Dzeržinskis pateko į Kauno kalėjimo žemutinį aukštą, greit sužinojo jame kalinami politiniai kaliniai. Nors gretimoje kameroje sėdėjęs spaudos darbuotojas Jonas Kriaučiūnas naujo kaimyno iki tol nebuvo matęs, bet ši asmenybė jį sudomino.

Kalbėti rusiškai buvo pavojinga, nes pokalbį galėjo išgirsti kalėjimo sargai. J. Kriaučiūnas savo kaimyną iš gretimo lango pradėjo kalbinti lotyniškai. F. Dzeržinskis taip pat mokėjo šią kalbą. Taip jie vienas kito nematę susipažino ir lotyniškai kalbėdavosi.

— Iš pradžių F. Dzeržinskis, nerimavo,—rašo savo atsiminimuose J. Kriaučiūnas,—bet vėliau apsiprato. Po kurio laiko "lotynistai" susitiko kalėjimo koridoriuje, atėję paimti vandens ir maisto. Tada Feliksas nešiojo ilgus plaukus, dėvėjo tamsius drabužius. Išaušus pavasariui, F. Dzeržinskis pro langą dažnai pusbalsiu dainuodavo revoliucines dainas.

1898 metų birželio 22 dieną Kauno kalėjimo viršininkas Nebokovas paskelbė F. Dzeržinskiui, kad jis ištremiamas trejiems metams į Viatkos guberniją. Kauno policijos valdybai buvo pasiūlyta Feliksą Dzeržinskį išsiųsti su pirmuoju išeinančiu etapu nustatyta tvarka ypatingoje priežiūroje Viatkos gubernatoriaus dispozicijon.

Stengdamasis betarpiškai dalyvauti proletariato kovoje, 1899 m. F. Dzeržinskis pabėgo iš tremties ir grįžo į Vilnių.

Kauno darbo žmonės, kaip ir visa tarybinė liaudis, šventai gerbia liepsningo revoliucionieriaus, V. Lenino ištikimo bendražygio Felikso Dzeržinskio atminimą. Geležinkelio stoties aikštėje pastatė šiam revoliucijos riteriui paminklą, jo vardu pavadino Kauno staklių gamyklą, senamiestyje gatvę. Prie Poželos gatvės 8-to namo prikėlė memorialinę lentą, kurioje parašyta, kad tame name 1897 m. gyveno Feliksas Dzeržinskis.

XX vidurinės mokyklos moksleiviai įsteigė F. Dzeržinskio muziejų. Ekspozicijoje yra keletas

stendų. Jie suskirstyti pagal pagrindinius F. Dzeržinskio gyvenimo etapus. Pirmoje ekspozicijoje rodoma revoliucionieriaus vaikystė, jos centre—visos Dzeržinskių giminės fotografija.

Toliau eina 1895 m. Vilnius, jaunojo Felikso revoliucinės veiklos pradžia. Po dvejų metų jis jau Kaune organizuoja darbininkus. Šis istorinis faktas užfiksuotas fotografijose. Čia pat br. Tilmansų, br. Šmidtų ir kitų įmonių atvaizdai. Greta eksponuojamas laikraščio "Kowien'ski robotnik" egzempliorius su F. Dzeržinskio straipsnių faksimilėmis.

Tačiau daugiausia žiūrovai domisi reprodukcijomis tų dokumentų, kurie primena audringus revoliucijos ir pilietinio karo metus. Čia F. Dzeržinskio paskyrimo Vizos Rusijos Ypatingosios komisijos vadovų kopija, nuotrauka Omsko vaikų namų auklėtinių laiško, kuriame jie pasižada būti ištikimi partijos reikalui. Šiuos eksponatus, kaip ir daugelį kitų, nukeliančių mus į 1917-1925 metus, muziejui atsiuntė Marksizmo-leninizmo institutas prie TSKP CK. Nemaža dokumentų atkeliavo iš Lenkijos Liaudies Respublikos.

Muziejaus eksponatus nuolat papildo ištikima Dzeržinskių šeimos draugė M. Rozvadovska, šiuo metu gyvenanti Maskvoje. Ji atsiuntė A. Tiškovo knygą apie F. Dzeržinskį su autoriaus autografu. Padovanojo muziejui F. Dzeržinskio sesers Sofijos knygą "Didžiųjų mūsų metais" ir kitus įdomius eksponatus.

Už aktyvią veiklą, saugant įžymaus revoliucionieriaus atminimą, XX vidurinės mokyklos pionierių draugovei suteiktas F. Dzeržinskio vardas.

Šalta diena

*Kiekvieną jau vasarą taip — geltonuoja
Padangė tolioji, ir eina per žemę
Šalta vienuma, tik mauroja
Žalmargė — nuliūdusi senė —*

*Tik prisimenu šilumą, mylimą žmogų,
Jis už girios dabar, ir labai įsireikia
Ar kalbančio medžio, ar balintos drobės,
Ar nesiprausiusio vaiko —*

*Kas ateis — tyli žolės ir svėrės —
Kas atskris — tyli dangūs —
Tokios brangios šios dienos, net žvėrys
Žolėse it broleliai brangūs.*

Henrikas Čigriejus

LLD *veiklas*

IEVA MIZARIENĖ, LLD SEKRETORĖ

Dėkojame už paramą

Juozas ir Marijona Svinkūnai, seni Waterbury, Conn., gyventojai, spalio 3 d. minės savo vedybinio gyvenimo penkiasdešimties metų sukaktį. Ta proga jie nepamiršo pažangaus judėjimo, kuriame jie taip aktyviai dalyvauja per visą savo subrendusį gyvenimą. Jie paskyrė \$1,000 mūsų laikraščiams ir pažangiosioms draugijoms, iš kurių Lietuvių Literatūros Draugijai paskyrė \$300.

Dėkojame Marijonai ir Juozui Svinkūnams ir jiems linkime daug, daug laimingų ir sveikų metų.

☆☆☆

Detroito ilgametis 52-osios kuopos valdybos narys Ben Wardo-Varanauskas mirė prieš kelis mėnesius. Jo žmona Adelė Wardo prisiminimui Centru prisiuntė jo 100. Dėkojame draugei Adelei, o mielojo Ben negalime pamiršti, nes jis buvo nepavarduojamas Detroito kuopos veikėjas.

☆☆☆

Labai įvertiname finansinę paramą šiais infliacijos laikais, kada viskas šuoliais brangsta, o narių duoklės tokios pat kaip buvo prieš desėtkus metų. Todėl ir prašome ne tik pavienių narių, bet ir kuopų prisiminti savo Draugiją su finansine parama.

Kanados LLD veikla

Mūsų kaimynų kanadiečių veikla dabar kaip tik daugiausia remiasi Literatūros Draugijos

kuopomis. Pirmiau jiems buvo lengviau, kai turėjo "Liaudies Balsą," kuriame galėjo pasireikšti. Bet ir dabar neblogai, nes gali pasinaudoti "Laisve," "Vilnimi" ir "Šviesa."

☆☆☆

Montrealio kuopoje gražiai darbuojasi Petrė ir Liūdas Kisieliai. Rugsėjo 27 d. Liūdui suėjo 75 metai amžiaus. Praėjusiais metais mūsų judėjimo veteranas Juozas Urbanavičius minėjo savo 70-ies metų sukaktį. Linkime abiem draugam ilgiausių metų.

☆☆☆

Rugsėjo 25 d. torontietis Antanas Morkis minėjo 90-ies metų amžiaus sukaktį.

A. Morkis yra vienas pirmųjų lietuvių imigrantų Kanadoje. Jis 1907 metais apsigyveno Toronte. Kaip sako Kanados LLD Centro sekretorius Jonas Yla, A. Morkį galime skaityti pažangaus Kanados lietuvių judėjimo veteranu. Kol sveikata leido, jis veikė visur. Jis buvo centriniuose komitetuose, "Liaudies Balso" steigėjas ir bendradarbis, taipgi buvo geras kalbėtojas. Sveikiname draugą Antaną Morkį, linkėdami jam sveikatos.

Rojus Mizara

Man rugsėjo mėnuo ypatingai skaudus! Prieš dešimtį metų (rugsėjo 23 d.) mirė mūsų visų mylimas Rojus Mizara, kuris daug prisidėjo mūsų garbingos Draugijos išauginimui. Jis ilgus metus buvo vienas "Šviesos" redaktorių, taip pat buvo LLD Centro komiteto nariu.

